

Peste nori de scamă

de

Emil Zegreanu

Peste nori de scamă

Cerul se destramă,
Apele 'ntre maluri
Nu încap în valuri.

Vântul pe câmpie
Urlă-a nebunie,
Ărborii trosnesc
Și se 'mpletesc.

Dealurile toate
Zac proptite 'n coate,
Fulgerete cad
Peste zări de iad.

Duhuri necurate
Și nenumărate
Aleargă în turmă
Ca 'n ceasul din urmă.

Și prin bezna mare
Dumnezeu apare,
Ca un curcubeu,
Peste-Ardealul meu.

22 OCT 1942

CABINETUL SA

Trei scriitori ardeleni

— Pavel Dan, George Boldea și Ion Moldoveanu —

de

Petre Pascu

Neindoios, e mult mai ușor să vorbești despre un scriitor ajuns la maturitate, a cărui personalitate s'a rotunjit definitiv și asupra vieții căruia biografii și-au spus ultimul cuvânt, decât a încerca să închei din fragmente sau prezumții, personalități încă nepedeplin conturate. E tocmai ceea ce năzuim noi să facem acum, când din frânturi am vrea să adunăm date pentru liniile unor existențe, de care fatalitatea a fugit ca un blestem al zeității. Sunt oameni pe cari o soartă nemiloasă și crudă îi urmărește necontentit, lovindu-i în tot ceea ce au ei mai frumos, mai ceresc.

Tustrei scriitorii de care ne ocupăm azi, au făcut mai mult lucru de laborator, moartea neîngăduindu-le a se impune în fața marelui public. Aci ar trebui să adăugăm și competența unei critici în necontentită deficiență. Este la noi un rău obiceiul împământenit, și anume acela de a se putea valida mai ușor cel care trăește mai aproape de critica oficială. Fie prin cronici de o mai largă răspândire, fie prin simple notițe dibacii strecurate prin gazetele din capitală, reușesc să fie lansați cei ce știu să facă mai multe temenele, cei ce prin atitudini puțin urbane știu să se vâre mai adulator sub pielea criticului. Prin aceste machinațiuni de o cu totul neoccidentală ținută, izbutesc să se releve oameni puțin hăruiți, în paguba autenticelor talente. Nu oricine poate să se căciulească, șifonându-și astfel mândria de adevărat creator. Poate de aceea au rămas atât de umbriți acești trei bravi visători ardeleni. Constrânși de împrejurări, ei și-au dăinuit veacul departe de Centrul șgomotos. Au disprețuit reclama, ca pe un lucru odios, cu larmă de tarabă și negustorie ieftină.

De ce trebuie să moară un tânăr scriitor, frângându-și aripile la jumătatea drumului, când i se ivesc zări din cele mai zâmbitoare? Care este motivul că atâția tineri se despart de camarazii lor de condei, prea de timpuriu? Cineva a spus că odată cu moartea unui scriitor se duce o întregă lume, se năruie un plan identic cu al Celui-de-Sus. Când se stinge din viață un scriitor plinit, tristețea e mare. Dar ea este și mai mare, covârșitor de mare, când e vorba de dispariția unui tânăr scriitor. Cine știe dacă embrionul acela de talent nu ar fi dat cu timpul naștere unui geniu? Iată de ce suntem părtașii unei melancolii mai durute atunci când este vorba de moartea tânărului scriitor și iată de ce deplângem mai tare inormântările pe o zi senină de primăvară.

Un lucru este cert: situația socială a tânărului scriitor nu e cătuși de puțin de invidiat. În cele mai dese cazuri sărac, e obligat să-și împartă mândria de creator cu aceea a grijei pentru ziua de mâine. De obicei intră copist, unde își sterilizează sufletul în lucrări stereotipe, cari nu au nimic comun cu boema și visarea.

Din fericire nici Pavel Dan, nici George Boldea și nici Ion Moldoveanu nu și-au sfârșit zilele în crunte privațiuni. Primii fiind profesori, iar ultimul învățător. Ei au murit, după cum vom vedea mai la vale, roși de boli necruțătoare.

Vorbesc de boli, pentru că am cunoscut un tânăr scriitor care a murit nefiind suferind măcar o singură zi, și mă gândesc, spunând acestea, la sărmanul Bogdan Amaru. Mulți dintre cetitori de sigur că nu-l cunosc. Dar cei ce l-au știut și au trăit în intimitatea lui, nu se

pot sustrăge unor triste amintiri și nu pot scăpa de obsesia umbrei lui palide. L-am văzut pentru cea din urmă dată pe patul sanatorului Dr. Simionescu, de pe Principatele Unite.

Din olteanul acela vioiu, mândru, nu mai rămăsese decât o părere. Mi-aduc aminte sala mică, mai mult decât modestă. Pe noptieră se odihneau în părăsire câteva cărți, câteva reviste. Și nu pot uita răvășeala aceea de boem, în aerul greu de spital.

Lângă pat, aruncați, pantofii în desordine clasică. Pe cuier atârnav o pereche de pantaloni albi, vestonul uzat, iar în vârf, — pălăria rotundă de precupeț de pe Jii sau de Charlot. Totul dădea aspectul unei iremediabile părăsiri, a unei apăsătoare amărăciuni. Bogdan Amaru nu s'a sinucis din cauza mizeriei, cât ros de crâncene îndoeli și cotropit de grele întrebări. Rar am văzut alăta sbatere, un așa de mare consum lăuntric, ca la acest ralinat și curajos stilist.

Dar pildele se pot înșira într'un destul de lung pomelnic: N. Milcu, mort de tuberculoză la treizeci de ani; Al. Călinescu, victima aceleiași morbi; Anton Holban, Nicolae Cantonieru. Și nu pot trece pe lângă umbra tânărului poet D. Iacobescu, mort la 20 de ani, de o neiertătoare boală de piept. Cine a citit volumul „Quasi”, deși cu evidente urme din Albert Samain și Verlaine, nu cred să nu-mi aprobe pomenirea.

E totuși ciudat că de pildă Ștefan Petică, mort la vârsta de 27 ani, apare mai format, mai matur, ca toți cei amintiți mai sus. Și mai înzestrat, evident, a trăit apoi în zodia unei critici mai norocoase. De numele lui Petică e legat și acela al lui Iuliu Cezar Săvescu, având o soartă asemănătoare.

Chestiunea precocității în artă a format capitele întregi pentru cercetătorii literari. Sunt unii scriitori așa de înzestrați, dotați cu atâta dar de cuprindere, încât își conturează personalitatea dela primele lor manifestări juvenile. Ei nu cunosc copilăria, toată lumea aceea senină de joacă. Sunt niște bolnavi, chipuri nefericite, cari isbucnesc în epoca lor, torențial. Acești „enfants terribles”, cari își iau lumea în cap, răsturnându-i legile firești, devin cu timpul mari spirite aventuriere, pentru cari frica e un prea mic accident ca să-i poată speria. Romanticii, ei se închid în cochilia sufletului lor și, conduși de un destin care le este propriu, nu se lasă bătuti până la gloria finală.

Arthur Rimbaud e prototipul unui asemenea copil minune, care se impune încă dela vârsta jocului, călcând sub picioare tot ceea ce convenționalismul a stabilit normă de viață. Cine nu cunoaște existența trepidantă a marelui hojnar, care trece dela o extremă la alta, ajungând într'un târziu, din poetul cuprins de focul idealului, pe lângă altele, negustor de arme sau de cafea în părțile africane! Și cine nu îi știe firea arțăgoasă, când plină de credință, când despuiată de elementarul bun simț! Dar la noi Eminescu n'a fost un copil minune, care a rămas și va rămâne peste veacuri pilda atâtor urmași? E știut doar că la vârsta de 16 ani, trimite din Bucovina cele dintâi infiripări poetice „Familiei”, punând în uimire pe bătrânul Iosif Vulcan.

Pavel Dan s'a ferit de aventură, trăind mereu sub spectrul morții, aproape halucinant, lucru care se desprinde, după cum vom vedea mai târziu, din toate nuvelele sale. În ultima vreme se retrăsese la Blaj, orașul claustrat, de unde împrumutase chiar ceva din solemnitatea specific catolică. Totuși am putea vorbi aici de o aventură lăuntrică, într'atât era de frământat autorul lui „Urcan bătrânul”. De asemeni George Boldea s'a mulțumit să-și ducă existența în orașele sau orașe, târând după sine veșnica nostalgie că într'o zi va ajunge la evadare, să poată cuprinde în brațe zările largi, așa de mult dorite de poet. De aventură, manifestare exterioară, nu poate fi nici vorbă la Ion Moldoveanu, fire blândă, senină și așezată. Cu toate astea singura alunecare pe povârnișul așa de primejdios al poeziei este un semn că Ion Moldoveanu n'a fost lipsit de îndrăzneală.

Tustrei scriitorii ardeleni au avut o copilărie plină de nefericiri, fiind dela frageda etate niște chinuți, gonind după o stea care fugea mereu de ei, ca Fata-Morgana din poveste. Priviți sub acest unghi, ei dădeau semne de precocitate, mal ales când ne gândim la un Pirandello, de pildă, care s'a desvoltat ca artist abia la o vârstă destul de respectabilă. Nu e mai puțin adevărat că opera de artă se încheagă definitiv și trainic, din toată dospeala de prevestire, numai după un timp îndelung, când lecturilor variate li se adaugă experiența vieții. Poeziile lui Eminescu, scrise la vârsta de șasesprezece ani, sunt azi mai mult un titlu de curiozitate pentru cercetători și istoriografi, decât pliniri sub accepția pretențioasă a cuvântului.

Pavel Dan încă din clasa a VI-a de liceu, la îndemnul profesorului și poetului Teodor Murășanu, scoate cu colegii săi revista „Fire de tort” — ne spune D-l Ion Chinezu, biograful și comentatorul lui de mai târziu. George Boldea purta încă număr pe haină când a scris grațioasele strofe din „Primăvară”, iar Ion Moldoveanu îl schimba pe normalistul din el într'un îndrăsnit și priceput stihuitor.

Sunt unii oameni pe cari destinul îi leagă așa de mult, că nu poți pronunța numele unuia fără să-ți vină în minte chipul celuilalt. A căuta să tâlcuești acest fenomen, este și absurd și copilăresc: e treaba zeilor, ar spune un latin înțelept. În legătură cu acestea mă gândesc la destinul împărătesc al lui Horațiu și Virgiliu. Amândoi au urcat culmi amețitoare, cari le fac strălucirea peste veacuri și amândoi s'au bucurat de cea mai mare cinste, aceea de a fi ajuns prieteni ai Împăratului. În literatura noastră e bine cunoscută amicitia literară dintre Șt. O. Iosif și Dimitrie Anghel. Au colaborat sub pseudonimul A. Mirea la „Caleidoscop”, având parte de aceleași bucurii și tristeți, până a nu fi intervenit acel penibil incident care i-a despărțit pentru totdeauna. Am amintit mai sus de Petică și Cezar Săvescu. Nu poți vorbi de unul, fără să-ți vină în minte numele celuilalt. O existență cu destule privațiuni, i-a dus la suferința care i-a măcinat cam la aceeași vârstă.

Un fir nevăzut al unei fatalități oarbe îngemănează, ca ecoul nopților de tenebre, și trinitatea ardeleană: Pavel Dan, George Boldea și Ion Moldoveanu. Pe cel dintâiu îl răpune cancerul la vârsta de treizeci ani. Al doilea se sfârșește la etatea de douăzeci și nouă de ani de tifos. Iar Ion Moldoveanu se stinge tăcut, serafic, numărând abia douăzeci și șase de primăveri, — din cauza tuberculozei.

Dar nu numai amănuntul biografic ajută la apropierea lor. Însăși substanțializarea lui în cadrul operii, e un motiv în plus pentru alăturare. Peste tot ceea ce ne-au putut lăsa într'o dureros de scurtă existență, plutește duhul dispariției, ca un presentiment cu neputință de înlăturat, ca un leit-motiv, am putea adăuga. Cine știe dacă ursitoarele nu și-au șoptit la leagăn să-i înfrățescă pentru veci, pe toți trei, sub aceeași fluturare a morții.

Majoritatea navelor lui Pavel Dan au ca subiect ideea dispariției. Urcan bătrânul moare senin numai după o boală de trei zile. Tatăl profesorului din „Sborul dela cuib” părăsește pentru totdeauna pe ai săi, aproape subit. În „Fragmente” soția inginerului se stinge în spital, îngerește, ușor și scurt ca un suspin. Numai Toader din „Priveghiul” are parte de o moarte tragică, aruncându-se în fântână din cauza năvălei lui soții. Sau Iacob din „Ursita” trebuie să dispară înghițit de valurile lacului din Tăureni, pentrucă așa i-a fost „scris”. Incolo, moartea din plămuirea literară a lui Pavel Dan vine ca un fenomen obișnuit, în fața căruia lucrul cel mai prudent este să te împaci cu soarta.

George Boldea înfrumusează moartea, o prezintă metaforic, gătită în albe strae de mireasă lenevită între maldăre de flori. Cuvântul „moarte” e aproape de negăsit la Boldea. Dar din toată atmosfera poeziilor sale, ea se ivește ca o dulce obsesie. Hădul aspect al morții ne apare astfel învăluit în diafane draperii. Dacă autorul „Soliloquii”-lor caută să ascundă moartea, ca să ne dea cu atât mai mult senzația dorului de viață, la Ion Moldoveanu neagra veșnicie izbucnește spontan și direct. Poetul trăește mai intens moartea, ia parte la o disoluție de fiecare zi. E înconjurat de ea și i se lasă răpit în întregime. Ne-o spune aceasta nu numai atmosfera versurilor lui, ajunsă la noi pe cale sugestivă, ci însăși construcția lexică a poeziilor. Iată dar cum noțiunea dispariției pământești unește trei tineri scriitori, cu toate că ea vine din alte lumi și ne face să o simțim în moduri deosebite.

De ce se scrie biografia oamenilor aleși? Care e rostul că în școală trebuie să se știe pe de rost anul nașterii, unde a trăit, din ce părinți se trage, când moare cutare scriitor? Toate acestea torturează mintea bieților elevi, pentrucă între felul de viață, între mediul unde își duce existența scriitorul, și între opera lui, se găsește o strânsă legătură. Cele mai sensibile, mai receptive ființe sunt poezii, și e natural ca anumite senzații venite din afară să aibă influențe asupra lor.

Scriitorii de cari ne ocupăm azi n'au o biografie prea bogată, ei dispărând prea de timpuriu. De aceea nu vor fi nici controverse cu privire la date, și nici prea multe discuții în jurul stării lor civile. Ei au câte un biograf, de obicei prieten sau îndrumător, care din sentiment de camaraderie și prefiire s'a decis a le purta de grijă, simțind mereu prezența unui suflet bun și cald.

Pavel Dan s'a născut în satul Triteni, jud. Turda, în ziua de 21 August 1907, din părinți țărani. Școala primară în sat, iar liceul la Turda, până în clasa a șaptea, când, fiind eliminat, nu știm din ce motive, dar le bănuim destul de naive, se înscrie la liceul din Tulcea, unde avea un unchiu care l-a sprijinit. Bacalaureatul îl trece la Ismail. În tot timpul acesta luptă cu mari privațiuni, dând meditații și scriind. Urmează Româna și Latina la Universitatea din Cluj, luându-și licența în anul 1932. În anul următor e numit profesor la liceul din Blaj. În 1934 se căsătorește. În orașul școlilor ia parte la redactarea revistei *Blajul*, în care publică, după cum vom vedea, o bună parte din lucrările sale. Debutează cu *Ursita*, în *Darul vremii*. Tipărește apoi în *Abecedarul* dela Brad bucățile: *Bătrânețe*, *Noaptea*, *Uliana*, *Cârja*, *Jufa*, *Necazuri*, *Precub* și *Tuia*. În *Gând românesc*: *Urcan bătrânul*, *Înmormântarea lui Urcan bătrânul*, *Fragmente*, *Copil schimbat*, *Sborul dela cuib*. În *Pagini literare*: *Intellectualii*, *Vedenii din copilărie*, *Drumul spre casă* și *Pedagogul*. În *Blajul*: *Îl duce pe popa*, *Corigențe*, *Studentul livadă*. În *Gândirea* publică o singură nuvelă: *Priveghiul*.

Boala se înrăutățește din zi în zi. E operat de cancer la București, de aici e purtat prin spitalele din Blaj, Cluj și Viena.

Moare la 2 August 1937, într'o clinică din Cluj. Prin grija D-lui Ion Chinezu, i se strâng nuvelele în volum, editat de Fundațiile Regale.

Un scriitor care vine din lumea satelor, aduce cu sine de acolo toată comoara de grai, de eresuri și pitoresc, păstrată de veacuri ca o prezență a românismului. Este foarte adevărat că pe ici, pe colo, duhul orașului izbuteste să ajungă și la sat. Dar el este o prea ușoară adiere, ca să izbutească a altera deprinderile, în cari au trăit dela naștere. Cu deosebire epoca politicanismului pătimaș, cu toate momelile lui, este știut sub ce răi auguri s'a instalat acolo. Totuși țărânul român în ce are el mai specific, mai apropiat sufletește, a rămas același. Coboriți-vă la el și vă veți convinge de acest adevăr. Folclorul nostru este așa de bogat, plin de atâta mireasmă a pământului, încât a atras atenția străinătății și trimișii ei nu și-au putut stăpâni uimirea în fața zăcămintelor neprețuite de grai și cântec. Mitul mioritic este astfel o permanentă preocupare pentru cei ce vor să cunoască un popor și o limbă.

Pavel Dan a avut, în scurta lui viață, un ceresc de frumos vis: acela de a scrie un roman al Câmpiei ardeleni. Acest plan l-a obsadat zi de zi, și poate că și dincolo sufletul său mai murmură minunatul gând abia schițat. Dacă am fost păgubiți de o frescă largă în care am fi regăsit holda strămoșească mustitoare de chiot și slavă, apoi frânturile acestea de viață închisă în nuvele sunt și o consolare și un motiv de durere în plus.

Literatura lui Pavel Dan, așa dar, își are izvorul în tradiția dela țară, cu tablouri răpite din prispale înflorite și ogoarele pline de rod. Numai în „*Întâlnire*” și „*Pedagogul*” se zugrăvește orașul, de aceea sunt lipsite de zâmbet și conțin în culoarea lor ceva din paliditatea luminii strănse între ziduri. Pe câtă vreme celelalte nuvele, ale satului întins buiac până departe în zări, sunt, cu toate intrigile și necazurile, rupte parcă dintr'o gură de rai, așa de mult trăește în ele vieța. Însăși moartea e numai un simplu incident, care vine ca un adaus de înfrumusețare.

Aducând pe planul creației lumea dela sat, Pavel Dan nu este totuși un semănătorist, așa cum s'a conceput acest curent literar. Semănătorismul are ca punct principal dragostea de ogor, atașamentul de glie fiind însă prea innecat în izbucliri elegiace. Prea multe oftări, când vieța e plină de voie bună. Desrădăcinare găsim și la Pavel Dan, mai cu seamă în „*Intellectualii*” sau „*Sborul dela cuib*”, dar ea trece pe un plan secundar. Neputința de acomodare nu e o finalitate în opera lui. Ea trece pe lângă intrigă numai întâmplător. Faceți, vă rog, comparațiile necesare, și veți vedea că e un adevăr în a susține că nu poate fi vorba de semănătorism în clasică lui definiție.

Pe lângă toate acestea, în opera lui Pavel Dan se mai găsește o notă de fantastic, ce dă nuvelor o atmosferă de macabru, de frig. „*Înmormântarea lui Urcan bătrânul*” se face într'un

cadru nefiresc. Și ținerea mortului până a fi îngropat în zi de post, din pricina avariției, și tot deranjamentul acela de a duce la moară tocmai când bătrânul era pe catafalc, cum și plecarea popii înainte la cimitir, fac parte dintr'un șir de lucruri ilogice, sărite cu mult peste obișnuit. Dar conversația dintre soarece și mort, în groapă, din bucata „Sborul dela cuib”, nu constituie un element de groază?

Iată dar o nouă caracteristică a lui Pavel Dan, care îl îndepărtează de semănătorism, unde totul decurge mai potolit, mai firesc.

M'aș grăbi aici, în fine, să vorbesc ceva despre femeile din literatura lui Pavel Dan.

În deobște femeia dela țară e prezentată de scriitori cu atribute cari le arată bune, evlavioase și de o candoare ce trădează mila. La Pavel Dan ea este lipsită de aceste însușiri. Ludovica, soția lui Simion din „Urcan bătrânul”, e arțăgoasă și potcașă. Intrigantă, șireată e și Ana, nora Ludovichii. Uliana din nuvela cu același nume, un tip de femeie complet diformat, ajungând la un moment dat să fure de prin orățăniile vecinilor. Tudorica, nevasta lui Toader din „Priveghiul”, rea din gură, căutând veșnic cearta, îl face pe bărbat să se arunce în fântână dinaintea ei. La scoaterea lui din apă, uite cum îl ia în primire:

„Tulai, Toadere, ce mi-ai făcut, mâncu-ți mămăliga. Toată lumea a zis că te-am bătut, dar de te-ai mai scula odată, ți-aș stinge soarele. Nu te rabde Dumnezeu, că mi-ai făcut casa de minune.

— Muiere, ține-ți gura, se răsti un țăran bătrân.

— Bade Niculae, dă-mi pace și lasă-mă cu necazul meu. Fostu-m'ar fi trăsnit, când m'o făcut mama. Du-te în treabă-ți și lasă-mă, să nu te spurc de să se mire târgurile de Dumneata. Lasă-mă că nu ți-ai ales ceasul”.

Oricât ar fi fost de dușmănoasă, altă femeie în fața morții s'ar fi reținut, dacă lacrimile nu se îndurau să vină.

Dar nu numai femeia dela țară este descrisă puțin măgulitor. Aceeași părere și despre doamnele din societate. În nuvela „Întâlnire” judecătorul se căsătorește pentru a scăpa de neajunsurile burlăciei, cu o fată pe care a curtat-o vreme îndelungată, ea fiind visul lui din timpul studenției. În loc însă de a-l ferici, aducându-i lumină și zâmbet în căminul așa de mult dorit, ea îi face zile negre prin cicăleli și pretenții. În loc să-l aștepte cu „supa caldă”, aleasa inimii se pierde în dulci reverii, făcându-și toată ziua manicura la geam, spre disperarea integului magistrat, care pe bună dreptate se întreabă: „Drăcu știe de unde mai are unghii!”

În centrul preocupărilor dela țară stă preotul. El este luminătorul și cel mai mare domn. Deși literaturizat, fața duhovnicească nu reiese înfocdeuna conform cu sfintele canoane. Vă amintiți de sigur de popii lui Sadoveanu, Agârbiceanu sau Damian Stănoiu. Ei sunt prin excelență victime ale ispitei, care nu disprețuesc dușca, nu ocolesc vorbele tari și li se încălzește sângele când întâlnesc pe uliță câte o nevăstică mai rumenă. Pavel Dan nu i-a portretizat astfel și îi arată într'o lumină potrivită chemării lor. Exceptându-l pe popa Podișcă din „Intellectualii”, tip inadapabil, dornic de cele pământești, toți ceilalți preoți sunt oameni de treabă, silindu-se a fi pildă pentru cei fără învățătură. Popa Tiron din „Înmormântarea lui Urcan bătrânul” are bune intenții, concretizate în povește sau în slortarea de a îndepărta obiceiurile păgânești, cum de exemplu aruncarea cu vinars peste copârșeu. În bucata „Îl duc pe popa”, părintele Mare Gheorghe e un aprig luptător naționalist, suferind temniți și persecuție. Popa din „Priveghiul” îndeamnă pe Todorică să nu lase mortul pe jos, ci să-l așeze în pat și să-i cumpere sicriu ca unui om de vază. „La îngropăciuni și masluri nu trăgea bani mulți, de aceea, dela sat, cinstea îi era partea”, spune autorul. Iar popa Costan din „Iobagii” este cel dintâiu care învață poporul cum să iasă din sclavie. Luptă în fruntea lui și este un permanent reazim pentru cei batjocoriți de baron.

Semănătorismul e inspirat din natură, cu toată poesia ei de vraje și incântare. De aceea abundă aici descrierea ca un element înafară și deasupra omului. Recitiți-l pe Sadoveanu. Aproape nu e capitol din cărțile lui care să nu înceapă și să dăruiască pagini întregi descrierii din natură. La Pavel Dan peisajul e interiorizat, e de esență mai mult sufletească. Foarte rar găsim la el icoane de exterior. Dar dacă nu folosește penelul iubit de pictorii „peisajisti”, apoi, ca o recompensă, se exercită priceput și frecvent în plastica detaliului din interiorul caselor. Un exemplu:

„Ascunsă în cușca ei, para lămpii clipi de câteva ori speriată, înălțându-se în sus, apoi se lasă iar în locul de mai înainte, uitându-se somnoroasă printre pleoape și stând să adoarmă dintr'o clipă într'alta. Veșca de tinichea, aplecată într'o parte, ca o pălărie de bețiv pusă pe un ochiu, despărțea încăperea în două. Partea de sus și fruntea casei rămânea în umbră, astfel încât odaia părea tăiată de o sabie cumplită. Tăetura se făcuse prin capul lui Simion, căruia o jumătate de frunte îi rămânea în umbră. Înăuntru totul era somnoros, adormit. Se părea că oamenii dorm de multă vreme, că lucrurile din casă au rămas treze în urma lor, au vorbit și s'au ciorovoiț ca babele, apoi le-a cuprins picoteala, au așipit. Și lampa însăși, cu ochiul ei înroșit de monstru marin, picotea de somn; poate chiar adormise”.

Un capitol aparte l-ar forma tradițiile și obiceiurile așa de armonios împletite, atât de pitorești și variate. Bocetele sunt un bogat izvor de poezie populară, greu de găsit în alte țări. Toate tainele eresurilor noastre sunt meșteșugit prezentate în una din cele mai isbutite nuvele „Copil schimbat”.

Zugrăvirea naturii cu preponderența sufletescului, elementul format din bizar și fantastic, cum și înflorirea folclorului cu tot amănuntul lui colorat și stufos, iată liniile mari de construcție ale epicei lui Pavel Dan.

„Bilete de papagal”, revista domnului Tudor Arghezi, a întâmpinat la apariție surăsuri indulgente, din pricina formatului lor liliputan. N'a trebuit să treacă mult timp ca până și cei mai sceptici să se convingă de toată seriozitatea lor, ajungând la concluzia că nu e numai decât nevoie de hârtie-cearșaf, pentru exprimarea frumosului. „Biletele de papagal” la început apăreau zilnic, fiind scrise în întregime de câte un scriitor: Ionel Teodoreanu, Otilia Cazimir, G. Topârceanu ș. a. Cu timpul s'au adăus alte colaborări, dar totdeauna bogate în varietatea lor. Cu deosebire ochiul cald și vigilent al maestrului s'a coborât cu paternă înțelegere asupra tinerelor talente. Aici contura crochiuri elegante romancierul ce avea să vină, T. C. Stan. Pe foița gingașe a revistei și-au migălit cele dintâi versuri un Virgil Gheorghiu, Emil Botta sau Cicerone Teodorescu. După doi, trei ani, autorul *Cuvintelor potrivite* a schimbat formatul biletelor, ele ieșind de aci înainte, — dar numai câțeva vreme, — săptămânal, sub chipul unui carnet.

Vrăjiți de succesul biletelor, de idilica înfățișare a lor, tinerii poeți au socotit că n'ar strica să urmeze gândul năstrușnic al marelui flașnetar. Astfel s'a împânzint întreaga țară, până și în colțurile unde n'a apărut niciodată vr'o revistă, cu o mulțime de bilețele: „Răboj” la Craiova, „Plaiuri Săcelene” în pitoreasca localitate de lângă Brașov, bătaiosul, causticul SO₄ H₂ la Turnu Măgurele, ș. a.

Pe atunci George Boldea se găsea dascăl la Brad, având coleg de catedră pe poetul Emil Giurgiuca. În târgul amintitor de lupte și revolte, acum potolit și somnolent, se vor fi plictisit de moarte acești nărvășiți cu visul încă din copilărie. S'au gândit deci, probabil după chibzuite planuri, să facă ceva care să aducă la trezie orașelul cu un cer același, zi de zi. Și-au întocmit micul buget și din excedentul mărunț au hotărât scoaterea unei foi care să fie cu puțin mai mare decât planeta din pliscul pasării vorbărețe, și au botezat-o *Abecedar*. Nașilor în urmă li s'au atașat și alții, ca Teodor Murășanu, Pavel Dan, Grigore Popa și Mihai Beniuc. *Abecedarul*, care ieșea săptămânal, în câte patru, opt sau mai multe pagini, după posibilități, a fost după un an mutat la Turda, unde Teodor Murășanu avea tipografie, și transformat în *Pagini literare* cu aspect de carte.

În scurta s'a existență, *Abecedar* a isbutit să se ridice la înălțimea celor mai de seamă reviste din țară. Scuturat de tot balastul inevitabil publicațiilor provinciale, el sosea pe masa cititorului curat, ca ozonul dintre munți, ca surâsul limpede al unui ochiu de izvor. Dela început încă, George Boldea și Emil Giurgiuca s'au întovărășit cu amicii lor ardeleni din Capitală, care se bucurau acolo de o apreciabilă activitate și reușiseră a-și crea un loc în cercurile scriitoarești, ca Eugen Jebeleanu, C. I. Siclovanu, Dan Botta. Cu concursul lor și a altora, *Abecedar* a ajuns să fie citit de lumea exigentă și rafinată a Capitalei.

George Boldea s'a remarcat deci la revista al cărei fondator a fost. Sporadicele colaborări la „Ritmul vremii” și „Sinteza”, sunt o traectorie cu destul de slabe lumini ca să insistăm prea

mult asupra lor. Într'un timp l-am găsit și la „Universul literar” condus de Camil Petrescu. Toate aceste răslețe peregrinări nu i-au adus steaua dorită. A trebuit pentru aceasta să se ivească zorile cu esențe tari dintre brazi.

Născut în 1905 în Mercheașa, ținut înconjurat de blândețe cununii ale Târnavelor, și-a urmat liceul la Dumbrăveni, iar Universitatea în București. Printre alte ocupații din epoca studenției, a avut-o și pe aceea de custode al bibliotecii de pe lângă Facultatea de litere. De sigur că atmosfera de intelectualitate i-a priit tânărului visător, care purta totuși în suflet, zăgăzuită, nostalgia locului natal.

Incepător în ale dascăliei, n'a avut noroc de o soartă mai bună ca toți cei de-o generație cu el. Purtat de griji și veșnica indoială, apanajul creatorului autentic, își drămuiește goana după ideal prin obscure colțuri de țară ca: Mănăstirea Dealu, Carei, Odorhei, Brad, Turda, Cristur, Dumbrăveni și Năsăud.

Moare în 9 Decembrie 1934.

Poezia lui George Boldea rămâne atașată brazdei, din care a țâșnit, reavănă și plină de mireasma ei. Ea este prin tendința de exteriorizare a sentimentului în fața naturii, prin idealizarea ei, semănătoristă. Însă și aici, ca la Pavel Dan, nu poate fi vorba de un fel de a vedea lucrurile unitar. Poezia lui George Boldea e descriptivă, însă abundă aici metafora, ce dă versului o notă cu totul personală, mereu înclinată spre interiorizare.

S'ar putea aminti pe urmă de o sensibilitate morbidă, ca la Bacovia de pildă, dacă materialul poetic n'ar fi așa de îndepărtat de provincia înăbușită în tomnatice zile ploioase, și dacă nu s'ar transfigura suferința, până la gradul de înfrumșetare a ei.

Caracterizat din punctul de vedere al cadrului în care își plasează imaginile, l-am numi pe George Boldea cu un cuvânt prea uzitat: „poet al florilor”. Aproape nu e poezie în care să nu găsești preferată câte-o floare. Dar nu e livada surâzătoare, cotropită de soare și primăvară ca la Anghel și nici nu e complimentul făcut cu grație femeină în fața tufănelor, de către un Mihail Celarianu.

Corolele lui George Boldea închid în ele un aer apășător, prevestitor de sfârșeală. Sunt mai degrabă coroane funerare, decât îmbietoare buchete de nuntă. Fără lumină, ele sunt sortite ofilirii, până a nu ajunge încă în glastră:

„În fața Vremii azi se pleacă floarea
Primind pe creștet mirul ei de brumă,
Mireazma din potir i-o soarbe zarea
Și brazda o acopere cu humă”...

Se sbate în temele poetice ale lui George Boldea destinul unui om care niciodată nu se poate ferici, într'atât e urmărit de melancolia sfâșierilor. Însăși iubirea nu e văzută decât în funcție de inevitabila despărțire:

.. „Dar cerurile noastre se vreau îngemănate,
Atrase de mirajul cântecului pur,
Asemenea cascadei de azur
Ce 'n vraja chinuită mări străbate.

Și vinul sângelui clocotitor de visuri,
Abia 'ncăpând în amfora-mi de lut,
Se vrea cu setea dragostei băut
Precum se vor șuvoaiele 'n abisuri.

Căci sub pământ nu-s căi să ne 'mpreune,
Doar cripte încuiate cu lăcatul de-apoi.
Și despărțit de tine ca o roză mă desfoi,
Trup alb ce te ridici din visuri ca o rugăciune”.

„Soliloquii”-le sunt prin aceasta un prag, am putea spune, de unde poetul flutură baltista morții, presimțită cu fine antene :

„Să uit că peste fruntea-mi miruită de zăpadă,
Curând în fața vremii 'ncovoiat
Asemeni unui crin cuminecat, —
O brazdă de 'ntunerec o să cadă”.

Sau acest adio lăsat verii, când cerul nu se poate feri de năvala norilor :

„Sboară lănci, văpăi pe nări de soare
Și se sfarmă peste holde în puzderii —
Cade colb de-aramă pe răzoare
Și pe pieptul meu, din rugul verii”.

Uneori dorul de viață învinge, și atunci pana poetului se preschimbă în paleta unui pictor, care iubește mai presus de toate lumina, culoarea vie și zâmbetul sglobiu, ca în aceste două gingașe, pline de sială catrene, din „Primăvară”.

„În cap cu-a soarelui căiță
Tresaltă fluturândă 'n rochi,
Cu holde proaspete 'n cosițe,
Cu muguri mari căscați în ochi.

Țănesc din pieptu-i răni de floare
Și 'n urmă vălurile-i fug —
Când tânără dă peste-ogoare
Imprăștiind din șorț-belșug”.

N'aș vrea să termin încercarea de portretizare a lui George Boldea, fără a transcrie viile evocări ale unui prieten de școală, d-l Constantin Stelian, cari redau silueta tânărului licean, în neconținută neliniște, încă din primă adolescență :

„Cam la jumătatea anului, într'o după amiază de mijiri primăvarațice, aud pe cineva ciocnind în ușa odăiei mele. Un tinerel de aceeași vârstă și statură ca mine. M'a impresionat mult capul său expresiv : vâlvoiul de păr castaniu, abundent și ondulat, ochii mici, dar scânteetori, străjuți de un nas aristocratic, susținut de o gură mică. Fața-i albă, delicată, presărată de piștrui i se înroși, când mi se recomandă : „George Boldea, din clasa VI-a”. Nu puțin emoționat, începu să-mi ceară scuze pentru „deranjul” pe care mi-l face, vizitându-mă pe neașteptate.

Jenat de respectul și totodată de timiditatea vizitatorului meu, de simplitatea odăiei care n'avea decât un pat, o laviță, o masă și un scaun, îl poftii să ia loc. Trupul lui subțire, învesmântat cu un palton de șiac, lung până la pământ, ca un anteriu de preot de țară sau de călugăr, mi-a dat impresia siluetei lui Ieronim din Cezara lui Eminescu”.

Mărturisesc că pe Ion Moldoveanu l-am cunoscut mult prea târziu. Cele câteva poezii pe care i le citisem în „Gând românesc” nu mă puteau orienta asupra unui talent de certe resurse. Mi se păreau dibuirile unui tânăr care mereu se caută, pentru care preocuparea de artă este încă în faza ei embrionară. De altfel e principiu cunoscut că paginile răslețite nu pot contura o personalitate, fie ea cât de inzestrată. Una e a-l citi pe scriitor în volum, și alta este a-l savura fragmentar.

Abia după moarte, când un prieten comun, Copilu-Chiatră, mi-a vorbit mai mult despre el, încercând să-l readucă printre noi prin amintiri scumpe, risipite cu dărnicie de poet, și abia când l-am găsit în carte, mi-am putut face o părere, care dăinuește ca orice primă impresie. Dar nu la „Gând românesc” s'a înfiripat mugurul de vis al lui Ion Moldoveanu.

În destul de prozaica viață din Mediaș, apărea prin anul 1933 o revistă prea puțin răspândită : „Lanuri”. În jurul ei s'a strâns o mână de tineri, a căror origină se potrivea ca o podoabă pentru titlul publicației.

În Mediaș niciodată n'a înflorit poezia. E acolo un aer de uzină, în care greu și-ar fi putut cineva inchipui că ar fi posibil să încapă, dacă nu bogăția fanteziei, cel puțin o vagă derogare dela calcul și dichiseală. Sunt orașe de care fuge cântecul, ca peisajul încântător văzut dela geamul unui tren în goană. A fost de lipsă prezența îndărătnică a câtorva flăcăi, care să desmorțească urbea, să-i dea un cadru de legendă, s'o împăuneze, în ciuda încăpățănatei burzu-lueli. Și au izbutit s'o facă: pe indelete, singuri și neajutați de nimeni.

„Lanurile” n'au răsărit sub înfățișarea în care au fost silite a se scutura. Modestă, în câteva pagini, revista aceasta abia cu timpul a devenit mai arătoasă. Totuși pornită sub o zodie care cerea indulgență, ea încă din primele zile nu excludea harul și gustul ales. Inima ei era poetul George Popa, care jinduește și azi după dăra de lumină a stelei apuse. Nu știu de ce nu mai continuă să iasă „Lanurile”: poate impetuoșitatea juvenilă s'a mai potolit, poate jena bănească, această holeră băntuitoare printre poeți, le stă în cale.

Înainte de a publica la „Gând românesc”, Ion Moldoveanu scria la revista *Medieșenilor*. La dreptul vorbind aici s'a și format, și gruparea „Lanurilor” și-l revendică cu legitimă ardoare și mândrie. Ultima etapă din scurta existență scriitoricească, Ion Moldoveanu și-a petrecut-o la „Symposion”, care i-a editat volumul intitulat sugestiv și colorat „Sbor peste ape”.

Poezia lui Ion Moldoveanu se deosebește mult de aceea a lui George Boldea, despre care am spus că este mai descriptivă, deși densitatea ei o îndepărtează de simplul pastel. Poate și biografia lui Moldoveanu, încărcată de dureri fizice, l-a făcut să cânte pe un ton intimist, prea subiectiv legat de persoana poetului. Sub obsesia chinului și în vecinătatea inevitabilei sfârșeli, versul a primit o coloratură elegiacă. Pentru a reliefa și mai mult caracteristica unei asemenea poezii, mă gândesc la Octavian Goga, care în mărturisirile autobiografice spunea că n'a putut să se ocupe de sine, câtă vreme afară auzea plânsetul altora... Bine înțeles la aceasta a contribuit și atmosfera din timpul pătimirii.

N'aș vrea să mă opresc la influențele de neînălțurat în epoca de formație, dar trebuie să subliniez ceea ce îmi pare aport personal în lirica lui Moldoveanu. Pe lângă nota familiară și caldă, el mai aduce un aer de puritate. Expresia nu este directă și s'a ferit de exteriorizare ca de un lucru dăunător, facil. Poezia adevărată în delințiv se reduce la perceperea senzației de frumos pe cale sugestivă. Altfel avem de-a face cu proză sau proză versificată.

Dacă în unele părți poezia lui Moldoveanu diferă de cea din „Soliloquii”, atât prin construcția interioară cât și prin lexic, apoi pe amândoi îi îngemănează suflul căderii în eternul somn. Cine știe câte n'ar fi fost în stare să dea ei, dacă viața nu s'ar fi rupt, nici la jumătatea drumului, și dacă Parcele i-ar fi încununat cu un destin mai puțin vitreg!

Ion Moldoveanu s'a ivit pe lume în 1913, la Lechința de lângă Năsăud. A terminat școala normală la Cluj și s'a făcut dascăl de sat. Născut sub semnul nenorocului, încă din copilărie a contractat o boală de plămâni, care avea să-l răpună la 17 Mai 1939, deci la etatea de numai 26 ani.

Ar fi poate nimerit să reconstituim scurta trecere printre oameni a poetului, din frânturile de scrisori adresate amicului său de vis și trudă George Popa. Am vedea cât a suferit din pricina unui ideal, și ce mult s'a sbatut în durere și tristeți. Tuberculoza îi devenise familiară și nu și-ar fi putut inchipui cum este viața lipsită de ea. Iată un avertisment, care ne spune în ce grad s'a confundat cu nemiloasa boală: „nu literaturiza tuberculoza unde eu sunt decan” — îi scria lui George Popa, suferind și el de piept, dar care pe semne nu-i dădea atenția cuvenită.

La moartea lui, l-au deplâns amicii, poate vr'o fată de-acolo din sat. La „Tribuna” i s'a dedicat o pagină, iar învățatul Iorga i-a publicat pe prima pagină a revistei sale „Cuget clar”, poezia „Pământeană trecere”, al cărei ritm grăbit, onomatopeic, îți stăruie în auz, ca vuetul valurilor cari nu se mai întorc niciodată.

Volumul „Sbor peste ape”, apărut cu puține zile înaintea morții autorului, este împărțit în patru cicluri: *Ev pur*, *Schimbarea la față*, *Fată de dealuri* și *Sbor peste ape*. Ca un fir roșu le leagă însă între ele într'un tot omogen, refrenul sumbru al morții.

Prima parte este un imn, am putea zice, dedicat vârstei de aur a copilăriei. Dar și aici presentimentul de inadaptabilitate se ivește ca o urmare organică a trupului firav. E știut ce izvor de inspirație este pentru scriitori copilăria. Ion Moldoveanu se regăsește în ea ca într'o oglindă cu

ape turburi. Regretă sburdălnicia îngerească, și îi inspiră momente de elegie. Intre aceste versuri găsim două poezii: „Țara” și „Voevodul” vagi încercări, pe un ton minor, de slăvire a Patriei. De altfel, singurele de acest gen în tot volumul.

În rânduirea materialului îmi îngădui a face o mică observație. Ciclul „Schimbare la față” l-aș fi așezat după „Fată de dealuri”. În chipul acesta s’ar fi păstrat cronologia, căci al doilea capitol, așa de nimerit intitulat, e plin de indoeli, de oboesală și tristețe, deci mai aproape de amurg ca „Fată de dealuri”, scurt popas de zâmbet și lumină. „Schimbare la față” e partea cea mai fremătătoare — aș spune — a cărții, unde se învață a muri pe tăcute. Nimic din revoltă, nimic din strigătul de desnădejde. Aci un glas de toamnă blândă, dincolo coborârea unui cer de primăvară peste iubirea defunctă înainte de a fi început. Se mai simte apoi oboesala din pragul adolescenței, motiv de invocare a morții, ca în ultimele strofe din „Rugă pe pisc”:

„Am obosit, Stăpâne. Și-acuma, iată,
Aștern prinosul tot din suflet și din gând,
Să vină lina împăcare mai curând
Pe fruntea mea de-a-pururi încercată.

C’ăștept de veac pe creștetul ăst mare,
Între popasul dintre două clipe,
Slăvitul semn în albă fâlfăire de aripe,
Ca sfânta taină din cuminecare.”

Am vorbit de puritatea poeziei lui Moldoveanu, am stăruit asupra caracterului ei de intimitate. Nu ar fi complet portretul literar, dacă nu am aminti cât de sumar ceva despre erotica lui Moldoveanu, ca una ce dă operei sale, pe lângă cele două calități pomenite, un climat de distincție și gingășie. Unii poeți au văzut în femeie — acest dulce capriciu al firii ce incendiază mințile lor — întruparea frumosului ce ispitește și aruncă în păcat. S’a scris astfel o poezie senzuală, în care de cele mai multe ori lascivul întunecă partea liliacă din suflet. „Eu știu c’ai să mă ’nșeli ca mâine”, „ai părul negru ca greșeala imaculatei fecioare”, „ochi pătați de-otrava privirii ce ’nspăimântă”, „a mea ai fost întreagă din tălpi și până ’n creștet” — sunt versuri care fac abstracție de zestrea curatei simțiri. Chiar în biblie „Cântarea cântărilor” preamărește mai mult podoaba trupească.

Ion Moldoveanu caută în femeie calitățile ce-l purifică și-l apropie de divinitate. Poezia de iubire a lui e serafică, e ca un preludiu al veșnicei neîmpliniri, în care simțământul ceresc, înălțător, crește din regiunea cea mai nobilă a sufletului. Suntem prin aceasta în plină zonă eminesciană, unde femeia e „prototipul ingerului din senin”, dar care totuși nu e decât un „prilej pentru durere”.

„Fată de dealuri” e simfonia albă, sfântă, plăsmuită din cântece de rai, din ușoara fâlfăire a sborului de heruvimi. Elementul paradisiac nu vine ca un cadru de ornament, ci e însăși inima rațiunii de a fi.

„Te implinești fluidă”, „fată cu suflet de nea”, „Ești vie ’n ciorchini, în frunze și flori”, „Mi-ai fost apa vie ne ’ncepută”, „Floare pură de cais” — sunt tot atâtea exemple de a învedera lipsa pornirilor vulgare.

Oricât ar căuta poetul să idealizeze ființa iubită, și oricât ar chema-o în vis, prezența ei e totuși pentru el aducătoare de nenoroc. E în aceasta vechea goană după Mecca tuturor râvnirilor, sau fuga de coșmar, spre mirajile topite în zările mincinoase.

„Și imaginea ți-o chem în asfințit.
...Și totuși chipu-ți dăltuit din floare
Nu mă fericește pe cât mă doare.”

Singurul loc de refugiu e amintirea, ca un moment de reculegere și descătușare.

„Nici buzele, nici ochii nu
Vor tresări în mine vechea ’nfiurare.
Acuma-s pur ca un ochiu de mare
Din care ceața ’n zori se desfăcu.”

Și de pe țărnul meu spălat, nici știu
Cum totul a trecut fără de veste :
Ca o apă lină un ostrov de poveste
Te-am îngropat în vers ca 'ntr'un sicriu".

Ar fi de folos să citez aici poezia „Scrisoare" în stil popular, bucată de antologie și una din cele mai melodioase ce s'a scris vr'odată.

Ultima parte a volumului și care i-a dat titlul, e în întregime lăsată intrării în somnul etern. Moartea la Ion Moldoveanu e „mare și albă Duminică", „trandafirie destrămare" sau „fără de basme cu mitică stemă".

Despărțirea poetului de ai săi e fără șgomot, lină, nu deranjează pe nimeni și nu produce nicio schimbare în lume, ca o trecere nevăzută pe sub bolțile anotimpului însoțit.

Nu mi-aș permite să închei despre Ion Moldoveanu fără a reproduce „Moartea poetului", duioasă până la lacrimi și plină de scumpe inutilități. Poezia aceasta poartă încă murmurul celor din urmă clipe din ușoara, îngereasca agonie, și e dedicată prietenilor „Symposioniști".

„Poetul a plecat, în primăvară,
Cu tristețea toată 'nchisă 'n el.
Undeva un sbor de porumbel
Zice-se, l-ar fi condus în seară.

Iar în urmă-i au rămas sub cer
Toate cum erau și mai 'nainte,
De niciunde nu 'nfloreau cuvinte
Pe tăcerea cât un dom de fier.

Undeva, sub lanurile 'n soare
Totuși se știa de cel plecat
Că ducea în sine ne'mpăcat
O inimă cât un clopot mare.

Și-a rămas în urmă-i un caiet
Cu mai multe credincioase file,
Unde se puteau găsi discret
Pentru oameni lucruri inutile.

Despărțirea 'n fond a fost frumoasă :
Primăvara isbucnise tare.
Numai soare și porumbi în zare
Străjuiau plecarea de mătasă".

În fugara mea expunere nu am putut să adâncesc opera acestor trei scriitori sub aspectul ei întreg. Nădăjduesc însă că am reușit măcar în linii sumare să evoc amintirea unor nume dragi, care, dăruiți din plin cu talent frumos, au avut totuși un aprig dușman : timpul prea puțin pentru a spune tot ceea ce ei ar fi dorit.

Dante: Divina Comedie

trad. de
Giuseppe Cifarelli

CÂNTUL I

La miez de drum al vieții noastre, iată,
m'aflai într'o pădure 'ntunecoasă,
3 căci rătăcisem calea adevărată.

Vai, mult e povestirea anevoioasă,
despre pădurea aspră, grea, de-ocară :
6 în gând s'o vezi și spăima iar te-apasă.

E mai vârtos ca moartea de amară ;
dar pân' să scriu de bunul ce-l aflai,
9 de altele să spun, ce s'arătară.

Nu pot eu povesti cum de intrai,
atât mi-era de somn în ceea clipă
12 în care dreapta cale o lăsai.

Dar cum tui la un deal ce s'aridică
în capul văii celeia ce 'n mine
15 umpluse inima de-atâta frică,

privind în sus, văzui că vârful-i plin e
de razele planetei celei care
18 pe om îl duce pe-orice drum de bine.

Atunci îmi mai pieri din spăima mare
ce lacul inimii mi-l podidise
21 în noaptea jalnică de frământare.

Și precum insul care isbutise
din val să iasă, și cu sbuciumatul
24 răsufu cată de pe mal spre-abise,

așa și sufletul meu, intricatul,
privi din fugă la rămasul treacă
27 ce nu-i pășise încă alt om latul.

Lăsai o clipă trupu-mi frânt să zacă,
și iar pornii prin cea pustietate,
30 piciorul ferm, mai jos tot stând oleacă.

Și-aproape de 'nceputul culmii, iată :
ușoară, o panteră iute tare
33 ce blana o avea pe ea pătată ;

stătea în fața mea în nemișcare,
ba-mi ș'așinea de-a curmezișul pasul,
36 că mai s'apuc iar drumul de 'nturnare.

Era în fapt de dimineață ceasul
și soarele mijea cu-aceleași stele
39 ce 'n început divinul har mânase, —

frumoase făptuiri și el și ele.
Încât nădejde-am prins de 'mpotrivire
42 la fiara ceea cu bălțata piele,

ceas ș'antimp fiind plăcute 'n fire ;
dar prea puțin, căci mă 'nfricai de-a-bine
45 de-un leu ce-mi apăruse în privire.

Părea că 'naintează către mine
cu capul sus și furios de foame,
48 de se 'ngrozea văzduhul tot în sine.

Și o lupoaică, multe pofte infame
sălășluind în slăbiciunea sa,
51 ce fu prilej de-amar la mulți din oameni ;

cu groaza ce din ochi străfulgera
atâta spaimă îmi pricinuisă
54 că 'n culme iar pierdai nădejdea mea.

Și, cum voios de strâns averi un ins e,
dar vine timpul care a pierde-l face
57 și plâns amarnic gândul i-l cuprinse,

tot astfel fiara mă lipsi de pace :
că, tot isbindu-mă 'ncet cu 'ncetul,
60 mă 'mpinse 'n loc unde lumina tace.

Cădeam mai jos într'una eu, procletul,
când mi se 'nfățișă în ochi, ca darul,
63 cel ce de mult tăcut, părea mut bietul.

Cum îl zării în pustiit hotarul,
„o tu, ajută-mă“ — i strigai eu lui.
66 „Fii umbră sau aievea om, dă-mi harul !“

Răspunse : „Nu-s om, om odată fui,
avui părinți lombarzi de felul lor
69 și mantovani de loc. Eu mă născui

sub Iuliu, ceva mai târziu,
trăii la Roma sub August prea bunul,
72 pe vremuri de zei falși și 'nșelători

Poet am fost, cântai pe-acela unul,
drept fiu al lui Anchise, ce veni
75 din Troia când arsese Ilion.

Dar tu, în ăst amar de ce iar vii?
De ce nu urci colina desfătării,
78 pricină și 'nceput de bucurii?"

„Au ești Virgiliu tu, fântână-al cării
râu vast al cuvântării răspândești?"
81 Răspunsu-i-am cu fruntea rașinării.

„Ești cinstea, facla altor poeți tu ești,
cercai scrisu-ți cu drag și luare aminte,
84 și aceasta rogu-te să-mi prețuești.

Tu ești maestrul meu și-mi ești părinte.
Ești tu cel dela care doar prinsei
87 frumosul stil ce-mi fu de-atâta cinste.

Vezi fiara ce făcu de mă 'ntorsei:
de ea mă scapă, înțelepte mare,
90 că mă cutremur toț de spaima ei."

„Se cade a te 'ndruma pe-altă cărare"
răspunse, cum văzu că plâng cu jale,
93 „de vrei să scapi din ăst meleag ce-amar e:

că bestia, pricină fricei tale,
nu lasă om pe drumu-i să purceadă,
96 ci îl ucide 'n piedeci puse 'n cale;
de fire e haină, rea, și pradă,
de nu-și mai umple pofta ei nebună;
99 mâncând, ti crește foamea 'n loc să scadă.

Cu multe animale se 'mpreună,
și multe vor mai fi pân' ce Ogarul
102 veni-va și 'n dureri o s'o răpună.

El nu se va hrăni cu arginți și-ogoare,
ci cu virtute, știință și iubire;
105 și 'ntre doi Feltre va avea născare.

El va scăpa Italia de-umilire:
de dragul ei murise doar Camilla,
108 Evrial, Turnus, Nise de rănire.

O va goni din loc în loc cu silă
și 'n fine o va 'nfunda iar în infern,
111 de unde-o scoase 'ntâi pisma sterilă.

Deci, pentru tine cuget și discern
ca tu să mă urmezi: îți voi fi duce,
114 scofându-te de aci prin loc etern

unde-ai să vezi în chinuri vechi năluce
șiperate urlete auzi-vei,
117 vrând toate 'n moartea a doua a se duce;

pe unii bucuroși de foc zări-vei,
căci trag nădejde a veni cândva,
120 ori când ar fi, în lumea fericirei;

acolo dacă vei voi a urca,
mai demn ca mine un suflet o să fie:
123 cu el te voi lăsa și voi pleca.

Căci Împăratul din acea domnie,
fiind potrivnic eu la dreapta-i lege,
126 intrarea nu mi-o 'ngădăue și mie.

Acolo și 'n tot locul El direge,
acolo e Cetatea, tronul său:
129 ferice-i cine 'n acel loc l'alege."

„În numele aceluia Dumnezeu
ce nu-l știuși" — i-am spus — „te rog, Poete,
132 mă scapă din ăst rău și din mai rău,

și du-mă 'n locul care să-mi arăte
a lui Sânt Petru poartă, și unde spui
135 că zac acele osândite cete."

Atunci porni; iar eu pe urma lui.

VIRGIL FULICEA

VĂDUVĂ
Studiu la mauseleul eritor

La Fântâna lui Ojică

de

Mihail Spiridonici

Mașina stopă brusc când Doctorul Mateiu cobori jos din cursă. Pasagerii care mergeau spre mănăstiri în munți, la băile Oglinzi, Bălțașești, se uitară curioși la omul care cobora la începutul pădurii, tocmai când afară începuse să plouă.

Înăuntru era zăpușeală. Cineva deschise o fereastră. Aerul răcoros al zilei de miez de vară intra înăuntru odată cu stropii ploii. Pe ferestrele mașinii ploaia se prelingea în jos în bobi de lacrimi.

Dr. Mateiu, rămas singur, își descoperi capul ca un țăran bigot apucat de ploaie pe ogorul său, care vrea să simtă și el binefacerile ei odată cu țarina sa. Stropii de ploaie îi răcoreau ființa, sufletul prins în cătușele amintirilor. Răcoarea ei o simțea prin porii sufletului ca un balsam, ca o doctorie.

Pădurea se întindea de o parte și de alta a șoselei. Drumul era gol de oameni. Arar trecea câte un convoiu de care dela munte, cu corturi deasupra, care se duceau la seceriș spre părțile câmpului. În pădure era răcoare.

O luă pe cărarea de pe zona șoselei din dreapta. Curtea lui Samson, a cărui moșie se mărginea cu a lui Sturza, rămase în urmă. Ploaia cădea tot mai nervoasă, dar ramurile pădurii formau un tunel verde, des, protegându-l de ploaie.

În dreapta, pădurea lui Sturza era tăiată barbar, de mâini lacome de bani. Numai lângă zona șoselei rămăsese o fâșie de copaci, ca un brâu, care ținea umbră călătorilor în miezul verii, incolo se întindeau lemnele tăiate, simetric aranjate într'o mladă rară, fragedă.

— Ce avizi de vieață, de bani, sunt oamenii! Cum le-a schimbat pe toate vieața de după războiu!... Câți ani or fi de atunci de când n'a mai călcat pădurea copilăriei lui?

Ploaia încetase. Prin frunzișul pădurii soarele împrăștia raze aurii, mângâitoare. Din ramuri, arar, picurau bobi de ploaie.

Dr. Mateiu se simțea ușurat, cu puteri nouă. Drumul pe jos îi făcea bine. Locurile copilăriei îi gădileau sufletul, îl scormoneau în adâncuri.

Iarba, de un verde închis, mătăsoasă, se așternea sub picioare, moale cu lunecuş de catifea. Îi venea să se desculțe și, ca odinioară, s'o ia cu picioarele goale, să chiuie haiducește, și cu ștregării de copii să lovească cu pietre în păharele de sticlă mată infipte în stâlpii telefoanelor, în farurile mașinilor, să răscolească nori din praful zăcut al șoselei.

— Ce frumoasă era Tatiana — matușca¹⁾ din mașină!

— „A, Dr. Mateiu!...” Asta i-a fost mirarea exclamației în glas când îi făcuse cunoștința. Pe semne că a auzit din gazetele care au urlat la Chișinău despre scandalurile soției, despre procesul lui. Și femeia schimbase vorba, dar el n'a mai putut suporta privirea aceea care-l iscodea adânc, ca un sfredel, cerșind întrebări. Atunci s'a coborât brusc din mașină și femeia a rămas albă, cu ochii turburi în apele lor albastre, chinuită ca de o gafă făcută fără voie.

¹⁾ matușca = preoteasa.

Ajunse sus la kilometrul 5. Acolo unde oamenii făceau popasul din spre Tg-Neamț, coborându-se pe văile largi ale Siretului spre târgurile: Pașcani, Tg-Frumos, Podul-Iloaii, Iași.

— Câte nopți dormise în poienile pădurii! De sus se zărea mlada tânără din pădurea de odinioară dela Scările Doamnei, până spre iazul dela Ghiolărie, unde era stâna boierească.

Dr. Mateiu se gândi la timpul care s'a așternut peste vreme, peste suflet, peste amintirile calde ale copilăriei. La iaz, câte-i povestea moș Piciu, baciul fost pădurar al lui Sturza, când era tatăl său vameș...

— ... „Dumneata îi seameni lui, ești iute ca argintul viu. Era avan de iute, și drept și cu credință în slujbă. C'oana Valeria ținea la el ca la ochii din cap, de asta i-a făcut crucea aceea mare în pădure și monumentul acela alb de marmoră dela schitul boierilor. Oamenii îl urau, că prea îi vămuia și slujea cu credință.

Din Homița: Iosub, Onofreiu și cu Jigău i-au ieșit înainte în pădure, într'o noapte, pe cărarea deasupra chiscului din Ghiolărie, așteptându-l. Toman vameșul întârziase. Avusese de vămuț peste două sute de care în ziua aceea, căci se deschisese parchet nou la Tătăruși.

— Bună seara, domnu' vameș.

— Bună, oameni...

Și Iosub îi trage cu barda în cap — de asta a luat 12 ani de gros — Onofreiu cu furcă, celălalt cu o măciucă ghintuită. L-au târit din cărare, acoperindu-l cu frunze, căci era toamnă. Muta, țiganca aceea care colinda satele din jur, l-a descoperit Duminică dimineața în drum spre Cristești.

După multe cercetări, a căzut năpasta pe mulți oameni, căci cine nu-i purta Sămbetele vameșului Mateiu. În sat a început să sbârnâie gura lumii.

Boghiu, șeful de post, îi duse la Moșca, dar nu putu scoate nimic din ei, până ce nu se 'ncuie într'un dulap și-i lăsă pe tustrei în odaie. Iosub sare cu vorba: „Măi, să vă bată la tălpi, să vă puie ouă fierte la subțiori, dar să nu scoateți o iotă" !...

Toată copilăria i-a fost speriată de spectrul crucei aceleia roșii, de pe dealul Ghiolăriei, pe care oamenii, copiii, au botezat-o: „Crucea vameșului" și care sta acolo înfiptă într'o rână ca o fatalitate, ca un blestem...

Nu-i venea să se scoale, să se desprindă de lângă pământul acela cu miros reavăn de iarbă, să uite tina orașului, oamenilor, să fugă de amintiri — mătăniile trecutului. O luă încet pe alte cărări care se afundau în pădure, încetinind pașii voit. Cobori o vale, urcă un deal: în față se desvăluie valea Moldovei cu luncile Cristeștilor, Moșcanilor, pădurea Covercei, spre Tg-Neamț.

Casa pădurarului Ojică avea două ferestre cu chenar albastru ca doi ochi de femeie, care priveau spre pădure, și pereții albi. În aripa casei spre dreapta, era fântâna cu roată acoperită cu șindrilă, cu scaune de jur împrejur și cu cei nouă pomi care o înconjurau ca o cingătoare, cu apa ei răcoroasă scoasă din adâncurile pământului, unde drumeții oboșiți care treceau și veneau dela muncile aspre ale câmpului în căldurile toride ale verilor, soldații care scăpau în permisie, elevii care veneau și se 'ntorceau din vacanțe, făceau un popas răcorindu-și sufletul.

În jur domnea tăcere, iar în aer zăpușeala căldurii de vară te topea. Dr. Mateiu se simțea aici sub umbra pomilor, la răcoarea apei din adâncul fântânei, lângă lemnul pe care-l pipăia cu degetele ca pe niște moaște, singur ca 'ntr'o catedrală la oficierea unei slujbe divine.

„N. M. cl. II. Pașcani". Numele era scrijelat în ghizdelele fântânei, pe grinzile care susțineau grindeiul și căpriorii. Elev în clasa II-a la gimnaziul din Pașcani, când mamă-sa venea la școală în recreație și-i aducea de-ale mâncării, iar colegii îl râdeau:

„Bultea, buftea calacan,
Șapte oale de smântan,
Ți-a adus mama-un cârlan,
Iar în traistă boț cu brăoză
Ca să-ți crească-o mare rânză.
Și-i aduce lui Maței
Câte doi covrigei..."

Ce necaz îi era pe dracii care-l umileau, pe mama care venea la el. Poate de atunci i-a urât pe ai lui, depărtându-se de ei, răzbunându-se în felul acesta pe oameni, pe viață.

Și azi, cât de târziu se trezise 'n el omul, dragostea de mamă, glasul sângelui! Dar era prea târziu; aici a pierdut totul — acolo nu-l poate primi viața, l-a svârilit peste bord ca apele spumegânde când își asvârl cadavrele netrebnice innecate peste maluri.

Și gândurile fugeau de prezent, tot mai afund în luminișul copilăriei. Pe grinda doua dela grindeiu era un C M : Coca Mișin, J. C. : Jean C.

Colegii, oamenii cunoscuți, viața trecutului, acolo, iroglifiată, închisă între altele sute, mii de scrijelări de alături, ca și oamenii de care te lovești zilnic pe străzile orașului, peroane de gări, care trec anonimi, străini de tine, pe lângă tine.

Dr. Mateiu își răzimă bărbia de parmaclăcul fântânii. Târziu, auzi un scârțait ascuțit dela portița care despărțea fântâna de grădinița pădurarului.

O fetiță cu găleata 'n mână, cu ochii negrii rotunzi, sta pe loc privind omul căzut în plasa gândurilor, bolnav poate. Nu 'ndrăsnea să facă un pas mai departe, să miște mâna, să nu zângănească toarta căldării.

Dr. Mateiu văzu ochii lui negri, părul lui, fața lui albă, mată dela 18 ani, privirea aceea de zeu care străpungea viața, care călca oamenii, care-și făcea loc la banchetul vieții.

Două începuturi de viață, doi săni cruzi ca cornițele mieilor moșari.

Fata privea omul, curioasă, încruntată. Poate se 'ntreba ce are boerul acesta slab. La ce se gândește? De ce nu-i mulțumit? Ce-i lipsește?

— Cum te chiamă? zise Doctorul.

— Hai cu apa, Vioric-o-o, ți-ai rupt gâtul la fântână? — irumpse vocea femeii din tinda casei.

Dr. Mateiu, când auzi vocea femeiei, tresări în adâncuri, scormoni în buzunar portmoneul și zise fetei care înainta spre roata fântânei într'un salt elastic de ciută.

— Îți las, Viorico, asta pentru tine — și lăsă un pachet albastru pe scaunul fântânii, apoi trecu șoseaua și se afundă în pădurea din față ca un hoț.

Cursa dela Neamț se 'ntorcea spre Pașcani.

Cum de nu se gândise de loc la femeia lui Ojică. Prea îl obosiseră gândurile cu scandalul femeii dela Chișinău...

Viorica, prin urmare, era fata lui, era copilul lui, carnea, sângele, tinerețea lui. Viața lui aici a fost cu rădăcină, aici s'a împlântat adânc în pământ, în oameni. Cum a trecut bacalaureatul, a rupt-o cu totul, și totul pe urmă a devenit uscat, sterp, ucigător de suflet.

Zamfira lui Ojică îi spusese atunci, în ultima vară când se văzură: „Culiță, știi că am rămas grea cu tine, dacă o să bănuiască omu' meu, mă omoară“.

El credea că femeia își râde de el. Și Viorica e ruptă din ființa lui.

Zamfira se furișea ziua și noaptea la el, când pădurarul făcea straja la noi parchete, în locuri depărtate. Adolescent fiind, sta zi și noapte la vite, dormind noaptea la oi, în poenile pădurii, pe iarba de mătase plină de roua nopților senine. Acolo, pe pământul reavăn și răcoros, țărâncă, femeia pământului, se jertfea vieții.

Parcă-i vedea ochii aceia albaștri, senini, nebuni de bucuria vieții, și lui Dr. Mateiu i se păru că mai are o legătură, o parte spre viață, cu pământul de subt el.

— Nu, n'am să mă duc la înmormântarea mamei. N'am să pot suporta privirile femeilor, dojana surorii, ironia rudelor, compătımirea oamenilor...

Se uită înapoi ca să nu-l ajungă cineva. Se afundă într'un luminiș, de-acolo într'un drum de care, care-l scotea în șosea peste un deal depărtare de casa lui Ojică.

Din Pașcani trimise un mandat telegrafic: „Vă trimit banii pentru cele necesare. Interese urgente mă rețin de a veni la înmormântare. Dr. N. Mateiu“.

Poesii

de

Romeo Dăscălescu

Mariei

Remember

Ce frumos era atunci : aveam 5 ani și eram sublocotenent
Cu tunică și sabie, de mă râdeau haimanalele.
Cum se mirau de mine soldații din regiment
Când le spuneam : Uite stelele, domnule soldat, prăvale-le !

Poate că aveam o căufătură grozav de severă
De mă salutau și melcii cu puștile 'n bandulieră,
Iar libelulele se țineau după mine lingușitoare,
Cu toate că le-amenințam că le bag la 'nchisoare.

Dumineca, — atunci nu eram de serviciu —
Imi petreceam repausul în grădină lângă ariciu :
El se clătina pe picioare când îl gădilaș pe burtă
Și făcea pe supăratul dacă-i spuneam : Nene arici, iar te-ai îmbătat turtă !

Când am intrat la Abecedar și la nuiele de alun,
Mi-a spus mama : Sabia și tunica ți le-a furat un căpcăun.
De atunci fluturii se uită la mine ca la un milițian,
Iar ariciul îmi spune că l-am mințit și-o să mă reclame domnului gardian.

Divorț

Iubirea mea bolnavă de-amintire leșină
Ca un pițigoi, iarna, sub streșină.
Pot să beau de-acuma vinuri din cele mai vechi,
Nimeni nu-mi mai strigă : bețivule ! în urechi.
Și luna pot să o admir când își leapădă ciorapul,
Nimeni de după ușa nu-mi mai bate capul.
Greierii iar au devenit prietenii mei,
Nu mă mai sperie nimeni că am să ajung ca ei.
Pot să stau nopțile cât ou pofti, nu mă mai tem,
Lângă insomnie și poem.

*Toamna ca pe o fată săracă am s'o aduc într'o noapte acasă
Și-am să-i spun că ea e cea mai frumoasă.
De-acum pot să consum opium și nicotină,
Nu mai e cine să-mi bage vină.*

---

*(Toate aceste câte poetul le scrie
Sunt adevărate numai pe hârtie).*

Rugăciune

*Doamne, pentru mămica te rog, bună ca o Sfântă Vineri,
Dă-i anii crăițelor, zâmbitori și tineri.
Tatii, dă-i Doamne puterea curcubeului în furtună.
Sorei mele, — ei i-e rușine să-ți spună —
Vindecă-i păpușa de descântec și de ceasul rău.
Să nu-i mai curgă sângele, praf de fierestrău.*

Cronică nocturnă

*Pentru că nu le lăsasem nicio firmitură, nicio hârfoagă,
Șobolanii mă bârfeau : Îi lipsește o doagă !
Luna care-mi bătuse 'n geam ca de obicei,
Au fluerat-o șerpit cu tichie și clopoșei.
Când m'a zărit hârciogul în fruntea aceluî convoi,
A strănutat cu 'nțelesuri. (Era să fie mare tărăboi !)*

---

*Inmormântarea de astă noapte, din vis,
A fost a greierului care a iubil și s'a sinucis.*

In stepă

de

Ion D. Sârbu

Când părăsi satul de lut, cu casele crescute ca buruienile în ogradă, cu ulițele largi și prăfuite, avu un sentiment neexplicat de liniște.

Lăsa în urmă, în vălceaua coborâtă sub stepă, norii nesuferiți de muște mari și negre, cari năpădeau totul, pâinea, fața și mâinile. Scăpa de bucătăria afumată și murdară a Rusului și de izul greu de pământ jilav, pe care-l avea aici orice mâncare, orice băutură și aproape orice gând, și care stăruia și acum undeva înlăuntrul ființei lui.

Se simțea curat. Se spălase cu apă de ploaie, încălțase ciorapii noi, își schimbase albiturile. Hainele i se lipeau de trup calde, ca o mângâiere, dându-i o senzație de bucurie și siguranță.

Întâlnise în satul plin de soldați mulți consăteni. Oameni mai bătrâni, concentrați la brutăriile de campanie, grăjdari la caii serviciului de aprovizionare sau sanitari la ambulanță. Dela aceștia s'a interesat de regimentul său. Aflase că se luptă undeva în apropiere, la vreo 13 km de sat, imediat la dreapta șoselei.

— Se bat aman ai noștri!

Ascultase toate legendele luptelor de până acum. Oamenii aceștia din spatele frontului, al căror războiu se reducea la câteva alarme aeriene, la concertul greu și surd al tunurilor ce se auzeau de dincolo de zare, la câteva incendii și accidente de circulație, știau totuși să povestească lucruri extraordinare în legătură cu atacurile de noapte, cu încercuiri, cu tankuri și prizonieri, cu morți și răniți. Fiecare coloană care se îndrepta spre linia, stărnea noi motive de întrebare și fiecare transport de răniți aduși la ambulanță, era un izvor nesecat de întâmplări stranii și miraculoase.

Totuși, parcă tot ce auzise trecuse pe lângă el. Nu se obișnuise încă de loc cu gândul războiului și mai ales nu-i venea să creadă că de acum încolo toate lucrurile acestea îl vor interesa și pe el, că vor forma lumea lui, că va fi angajat și el, integral, în jocul acela ciudat de flăcări, fulgere de rachete și tusă adâncă de tunuri.

Trecură câteva mașini grăbite pe lângă el. Fu învăluit într'un nor greu de praf negru. Părăsi șoseaua și apucă pe o cărare de alături. Iuși pasul. Voia să scape cât mai repede de urcușul care îi închidea parcă zărilor. Simțea o nemărturisită bucurie, o fremătare interioară, care, acum că rămăsese singur, devenise mai vie.

Nu se gândea la moarte. Nici nu-și putea inchipui că el ar putea să pățească ceva, acolo. Era așa de sigur de pașii lui, de tinerețea și de viitorul lui, încât, față de cele ce vor veni, avea doar vaga neliniște a copilului în fața surprizelor presimțite.

Se opri puțin îndată ce ajunse sus. Iși șterse fruntea de sudoare și cobori încet arma la picior. Privi în zare. Toamna se prelungea până în negura din fundul stepei. Cerul apropiat de pământ sufoca parcă depărtările. Ceva trist, nesfârșit și amar, plutea peste câmpurile veștede. În zare se contura nesigură silueta grea a câtorva șire de paie. Nici nu-i venea să creadă că undeva, pe aici, se ascund, se sbat și trăesc oameni. Simțea că e singur, că trebuie să pășească totuși încet, neobservat, ca să nu tulbure pe cineva.

La vreo cinci pași în dreapta lui, zări trei cruci albe, aplecate de vânturi și de greutatea căștilor de pe ele. Iși aduse aminte de războiu. Se scutură ca de un gând negru și porni mai departe.

De abia acum simți că bate și vântul. Șoseaua prăfuită și largă se prelungea infinită în zare, mărginită de stâlpii de telegraf, despletiiți de sârmă, aliniați obsedant și monoton. Uneori nori grei de praf, rupți parcă din zare, veneau vârtej spre el. Inchidea ochii și aștepta, cu respirația reținută, să treacă.

Merse așa mult timp, cu ochii fixați pe punctul unde bănuia că se termină șoseaua și începe cerul. În spate se întindea același peisaj și la un moment dat, când se opri ca să răsuflă puțin, observă că e singur în mijlocul stepei. Parcă i se făcu frică. Vântul nu mai înceta și în șuerul ascuțit și continuu al sârmelor rupte, gândurile slobozite de paza liniștei se agitău și creșteau neîncetat.

Porni din nou. Iși asculta mergând propria-i respirație. Ii venea să fluere sau să cânte. Dar nu putea deschide gura din cauza prafului. Ii apăsa arma și-i transpirase spatele sub raniță.

De undeva din praf se desfăcuseră, foarte aproape, vreo trei căruțe grăbite. Căii alergau neîndemnați, goniți parcă de negurile din spate. Când trecură pe lângă el, strigă :

— Noroc, măi !

Soldații de pe capre, incovoiați și îngândurați, nici nu-l băgară în seamă. Nu-l auziră sau n'au voit să se deranjeze, întorcându-se spre el.

Sgomotul se pierdu în spatele lui și rămase iar singur cu vântul. Înainta greu. Uneori vântul îl lua din spate, îi umfla mantaua și atunci îi venea să sboare. Alteori însă vârtejul îl izbea în față, îl orbea și îi umplea gura și nările cu gust de pământ. Parcă s'a și întunecat puțin. Nu era sigur dacă e inserarea care se apropia, sau erau norii ce se îngroșaseră în fața soarelui. Nu putea să-și închipuie precis cât timp trecuse de când a plecat din sat.

Drumul începu să coboare. Observă iar fulgerele rotunde ale tunurilor. Dar din cauza vântului detunăturile veneau târziu de tot, catifelate și stinse.

Se simți obosit. Știa că nu mai are mult de mers, dar apropierea aceasta, în loc să-l bucure, îl umplea cu senzația nelămurită de teama de necunoscut.

Pe lângă drum întâlnea tot mai des căști părăsite, cartușe resirate, sârmă ghimpată ruptă și încălțită. Războiul îi apărea sub haina părăsirii și a ruinei. Legende eroice dispăruseră parcă în altă lume, iar peste gândurile lui se pusese grea o mână rece și străină.

Deodată tresări. Vântul îi aduse la ureche o frântură de melodie cunoscută. Nu desluși cuvintele și nici direcția din care veneau. Se opri locului și ascultă. Undeva prin apropiere răsuna clar și trist o doină ardelenescă, tărăgănată și molcomă :

— Cât îi Sibiul de mare . . .

Melodia frântă de vânt venea incompletă ; uneori răsuna plină, largă și adâncă, alteori sufocată, voia parcă să moară.

Totuși se bucură mult. Parcă se întâlnise cu un prieten bun, după o noapte de rătăcirii negre.

Grăbi în direcția sunetului. După vreo douăzeci de metri de mers îi răsări, de lângă cărăruie, o săpătură proaspătă de pământ. Cântecul venea din fundul gropii. Aici, într'un colț, stătea ghemuit și îngândurat un om mărunțel de vreo patruzeci de ani. Cânta absent, cu privirea pierdută, mișcând încet, cadențat, din cap, în timp ce cu mâinile se juca cu un târnăcop, izbînd regulat în bruşii de pământ din fața lui.

Nu-l observă pe trecător dela început. Părea că se lua la întrecere cu vântul, cântând. Când ridică privirea și îl zări, se opri din cântec și-i făcu semn cu mâna :

— Da mai coboară-te incoace, măi camarade ; colo sus te doboară vânturile și te inecă praful.

Cel chemat, fără să zică nimic, îndemnat de bunătatea ochilor mici și de graiul ardelenesc al omulețului, sări în groapă. Iși desfăcu ranița dela umăr și se așeză în colț, lângă gropar :

— Afurisită vreme !

Sfătos, bătrânul dădu din cap.

— D'apoi că de o bucată de vreme parcă s'au rupt baerele cerului. Nu se mai sfârșesc vânturile și praful ăsta. Păgână țară !

Amândoi se gândiră acasă. Tăcerea se așternu ca o lespede. Șuerul vântului, deasupra groapei, cânta a pustiu și a moarte.

Cel bătrân se grăbi să întrebe :

— De unde ești ?

— Din Sibiu. Dintr'un sat de-acolo. Ii zice Mohu.

— Și eu is de pe-acolo. Ai auzit de Topârcea.

Celălalt dete din cap. Se bucurară amândoi. Incepură să se deslege inimile.

— Unde am ajuns, Doamne, Doamne — zise clătînd din cap bătrânul. — Uite, eu acasă-s cântăreț în strană la biserică. Când m'or chemat la cătănie, n'or știut unde să mă dea, căci, precum vezi, de-acum is și eu om bătrân și de vreo câțiva ani încoace nu mă mai slăbește o durere de șele. Ș'apăi m'or întrebat că ce-s acasă la mine. Și le-am spus că-s cântăreț la biserică. M'au dat apoi aici la brancardieri, ca să îngrop morții, căci, ziceau domnii, asta se aseamănă cu meseria mea. Și iacă de trei luni tot săp la gropi și tot îngrop la frați.

Tăcu îngândurat un moment, apoi, ca și când atunci și-ar fi adus aminte de celălalt, întrebă :

— D'apăi tu unde mergi ?

Cel tânăr tresări din gânduri. Întrebarea îl găsea străin și îndepărtat.

— Imi caut regimentul. Trebuie să fie pe aici pe undeva lângă șosea. Acolo unde se aud tunurile. Eu is dela artilerie.

— N'ai fost până acum în foc ?

— Nu.

— Apăi, la început ii tare greu. Până te înveți. Iacă eu la început nu puteam pune mâna pe morți, să-i desbrac și să-i așez în groapă. Mă tăia o milă și mi se cobora inima în picioare. Dar m'am învățat și cu asta. Acum lucrez cu ei ca și cu oamenii vii. Le vorbesc, le cânt și îi acopăr cu pământ moale, ca să nu le fie frig la iarnă...

Tăcu și privi în sus spre cerul înnegurat. Dincolo de marginea gropii vântul se juca cu niște hârtii murdare.

— Nu știu ce o să facem cu ei, săracii, la iarnă. O să înghețe pământul și o să fie rău de tot...

Cel tânăr nu înțelese dela început. Apoi se dumiri, dar tăcu îngândurat și ascultă mai departe.

— Ai noștri tot merg înainte. Bat rău la Ruși. Sunt tare porniți. Dar cum să nu le fie ciudă dacă au trebuit să-și lase hotarele și gospodăriile în păragină și să vie prin pustietățile astea...

Cel tânăr se agăță de un gând. Întrebă repede, șoptind, cu răsufarea tăiată de frică :

— Și mor mulți ?

— Mai mor, mai trăesc. Nici ei nu știu. Cine știe pe aici dacă trăește sau moare ? Nimeni. Dimineața se ridică din gropi și se închină la soare. „Doamne, slavă ție că a mai trecut o zi.” Când merg la atac, își fac cruce și nu se gândesc la nimic, numai își strâng pumnii și-și spun mereu „mamă, mamă”. Și merg la moarte. Dar cine se gândește că o să moară ! Iacă, eu îi îngrop aici și totuși stau de vorbă cu ei și le cânt. Și nu-mi vine să cred că au plecat pentru totdeauna. Parcă pe noi nu ne îngroapă cerul și vânturile și tot nu murim ?

Pământul inceptu să se scuture. Pe drum au trecut câteva mașini grele. În aer sbârânia elicea unui avion și din când în când, de departe, răbufnea surd câte o explozie. Apoi se lăsă o liniște grea ca întunerecul.

Bătrânul aprinse o țigare și privi lung la flacăra chibritului care se stingea. Ca și cum această flăcără i-ar fi adus aminte de ceva, băgă mâna în buzunar, scoase vreo șase bănuți albi și-i jucă în palme.

— Știi ce sunt astea ? Semne de identitate. Că doar și tu ai la gât unul. Pe ăștia i-am îngropat ieri pe vremea asta, sub salcâmi de sub coastă. Sunt de pe la noi, Sibieni.

Se uită la tânărul care privea cu ochi mari, speriați, semnele din palma întinsă. Il bătu pe umeri :

— Nu te speria. Dacă ți-e scris să mori, iacă mori. N'o să-ți fie frig la iarnă. Iar dacă ai zile, scapi și din gura tunului. Numai să crezi în Dumnezeu. Că-i păgână și mare țara asta. Și dacă uiți de Dumnezeu, apăi o să te înghită pământurile astea, de n'o să răsără în urma ta nici fir de iarbă verde.

Își făcu o cruce largă și smerită, apoi se ridică încet și privi, cu palma streășină, peste marginea gropii.

— Se face seară și ai mei nu se întorc. Iar o să ne apuce noaptea cu lopata în mâini
Cel tânăr se ridică și el. Își încheie ranița și zise încet :

— Să mă grăbesc și eu, că mă apucă besna pe drumuri.

Bătrânul îi întinse o mână slabă și murdară.

— Să-ți ajute Dumnezeu și să ne ajute la toți să ne vedem pe la casele noastre. Iacă
nici nu te întrebai dacă ești însurat.

— Nu-s.

— Apoi atunci îi bine. Că n'ai gânduri. Nici eu n'am copii, dar uneori tare mă topesc
de dorul babei. Și când mă gândesc că acasă multe boroboanțe îi mai făceam...

Răseră amândoi. Cel tânăr săltă peste marginea gropii. Bătrânul îi întinse arma de jos.

— Ia-o pe drum înainte până treci de tufișurile din vale. Apoi apuc-o la dreapta prin
porumbiște. O să nimerești la tunuri, că pe-acolo undeva sunt ascunse. Și-apoi să nu uiți ce
ți-am spus. Să nu-ți fie frică de moarte. Iar de ți s'o umplea inima de jele, cântă, așa cum
cântai, când ieșeau cu plugul la coastă...

Tânărul săltă arma pe umăr și porni repede pe drum în jos. Din urmă îl ajunse cântecul
bătrânului :

Cătu-i Sibiul de mare

Numai două cărări are...

Apoi cuvintele se amestecară cu vântul, cu praful și încet, încet melodia rămase în urmă.
În jur începu din nou tânguirea ascuțită a sârmelor de telegraf. Svonul târziu al toamnei scutura
sdreanța ofilită a porumburilor din marginea drumului. La câțiva metri de șosea se căsca hoitul
unui cal. Tânărul parcă nici nu-l văzu. Trecu pe lângă el cu gândurile ghem și cu simțurile
spânzurate de zarea unde-l aștepta mugetul surd al unei lupte care începea.

I se făcu frig. Căuta pe cerul sur să ghicească unde-i soarele, dar nu reuși. Nu era
nimeni prin apropiere. Doar un cal părăsit, cu frăele libere, păștea tăcut o iarbă mohorâtă,
mărind parcă aspectul de singurătate și părăsire al peisajului.

Grăbi să ajungă dincolo de vale, unde începea din nou porumbiștea. Acolo undeva trăiau
ai lui, acolo îl aștepta și pe el o altă vieață, sau poate moartea.

Îl năpădiră gândurile. Un vârtej de vânt îl sili să se oprească ; își pierduse răsuflarea și
din cauza prafului nu putea vedea nimic înainte.

— Păgână țară !

Și cum spuse, simți că-l năpădește jalea. Era așa de mic, în mijlocul unei lumi imense,
pustii și dușmănoase, sub un cer încrunțat și străin, între atâția oameni îndârjiți și răi.

Vântul îi sbură capela. O ridică dar n'o puse în cap. Părul răscolit îl durea la rădăcină.
Și undeva în apropiere fluera a moarte o sârmă ucisă de vânt.

Inchise ochii și strânse puternic pleoapele. Nu se gândi la nimic. Dar șopti tare, așa ca
să întrecă șuerul pustiu al vântului :

— Unde ești, mamă ? Unde ?...

Apoi se scutură ca de o slăbiciune rea. Coti la dreapta și dispăru în porumbiște.

Pe o carte de rugăciuni

de

Eugenia Mureșanu

Nu te binecuvintez și nici nu te laud.
Am uitat de Tine de când te tot caut.
Genunchii mei însângerați de visări
Au uitat că nemărginirea e și peste mări.

Cum să te laud! Imi plac culorile și lumina;
Imi plac tăcerile care mi-au înămețit grădina.
Imi plac oamenii pe care niciodată nu i-am văzut
Și tot ce e cald și eu, Doamne, n'am știut.

Și când iubesc, iubesc mâinile Tale răstignite.
Stelele nu sunt decât vârful sandalelor Tale aurite.
Chiar inima când stau și o ascult
Lacrimile Tale pe aproape le aud...

Să n'aștepți să te laud, nici să-ți mulțumesc.
Știi bine că lucrurile, toate din trupul Tău înfloresc.
Știi bine, Doamne, că n lucruri până să te gădesc.
Tot căutându-te, ca o văpaie mă cheltuesc.

Pune arcuș cântării mele

de

Eugenia Mureșanu

Pune arcuș cântării mele.
In lemnul stins tu te coboară.
Te uită, dragă, lângă țărm
Vin lebede rănite ca să moară.

Alege melodiei aur, cel mai pur.
Din vis condur de brumă și suie pân' la ea.
Te 'mbracă în lumină, toiag îți ia luceafăr.
Pe piscul cu rubine va fi ucisă-o stea.

Așa, întors pe firul de auroră rupt,
Vedea-vei cum se moare și te vei îngrozi.
Vei ști că de iubire se moare mult mai greu —
Puțin câte puțin, în noapte și în zi.

TEXTE, SCRISORI ȘI AMINTIRI

Teatrul românesc în Ardealul de odinioară

— Cu prilejul pensionării Profesorului Augustin Bena —

de

Aurel P. Bănuț

De curând, amicul meu și-al multora din această țară, *Gusti Bena*, nu mai este prin urmare nici rector și nici profesor, fiindcă, în sfârșit, ca atâtă dintre noi, după o viață de trudă și de sbucium, a intrat și el într-o zodie mai înălțată: aceea a binemeritului pensii.

De data asta n'am de gând să scriu despre studiile fostului elev al Academiei Muzicale din Berlin, care și-a completat învățătura prin audierea unor cursuri speciale de muzică românească, făcute la București; nici despre activitatea profesorului de muzică A. Bena, fost în tinerețe dascăl la „*Seminarul Andreian*”, apoi la liceul românesc din *Năsăud*, iar din 1919 profesor la *Conservatorul din Cluj* și, după moartea marelui *Gh. Dima*, înălțat prin ministrul de atunci al Artelor, *Profesorul Al. Lapedatu*, la rangul de *Rector al Academiei Clujene*. Nu vreau încerca să judec, sau apreciez, nici lucrările lui pentru orchestră, corurile à capella, liturgiile, cu atât mai puțin scrierile „pedagogului”: *Teoria Muzicii, Acustica muzicală, Istoria muzicii și Dirijarea*. Despre toate acestea va scrie, cu mai multă competență, vr'unul din foștii săi elevi, sau poate careva dintre profesorii-colegi, mult mai destoinici în a fixa știința lui de carte, munca sa dela Academie, relevând meritele distinctivul compozitor și harnicului pedagog muzical.

Este poate clipa melancolică să exclamăm cu *Horafiu*: „*Eheu, fugaces labuntur anni*”... Augustine, Augustine!

În „*cvinta*”, *Gusti Bena* mi-a fost un iubit coleg de clasă și prieten de comedii copilărești, de glume școlarești, de cântece corale sau studențești, executate „cu brlo” în „*filegoria*” *Internatului Vancean*, cum și tovarăș în orchestra liceului, condusă de *Maestrul Iacob Mureșianu*. La *Blaj* venise din gimnaziul din *Sebeșul-săseșc*, deci știa foarte bine nemțește. Dar ceea ce-l mira mult pe blăjeni, era că vorbea și săsește, ca un Sas născut. Colegilor săi „*filarmnici*” le împunea știința lui muzicală, căci ne vorbea, ca un înflător, despre acorduri, fugi, contrapunct; cânta o lecuiță la pian, sufla însă cu multă îndemănare în flaut și, dacă era nevole, îl înlocuia *stante pede* pe contrabasistul *Eugen Truța*, — reprezentând în orchestra liceului blăjan o foarte utilă și destul de exploatată „*Mädchen für Alles*”... În felul ăsta intrase în chip firesc în grațiile șefului orchestrelor noastre, compozitorul *Iacob Mureșianu*, devenind în curând unul dintre elevii iubiiți ai acestuia. Dacă în celelalte studii n'aș putea zice că excela, în muzică *Bena* era însă „tare” și sfogurul dintre noi care-l putea concura și ca instrumentist și ca teoretician și mai ales ca rapid *scriitor de note*, era numai *Camil Negrea*, întâiul premiant al clasei, căci celălalt coleg de clasă, și el mare meloman

incă de mic copil, *Leonida Domide*, a ajuns „compozitor” și „mare Wagnerian” abia la *Universitatea din Pesta*, unde era născut la reprezentațiile de Operă, ascultând într-o adevărată religiozitate capodoperele lui *Richard Wagner*, ale căror texte muzicale, dar mai ales „Leltmotive”, le știa de rost, ca pe Tatăl Nostru.

Cum galopează vremea asta, Doamne! Din copil ce eram ferl-alaltăier, ne-am pomenit fără de veste... oameni bătrâni!

Caut să resuscit în mintea mea scene trecute de patruzeci de ani și în clipa asta ochii sufletului meu revăd, absolut limpede, pe „cvințanul” *Gusti Bena*, copil sănătos dela țară, proaspăt sosit în „muzeul” Internaționalul Vancean de băieți, adus la școlile Blajului de însuși tatăl său, *Părintele Ion Bena din Pianul de jos*, un simpatic bătrân, pleptos, vioiu, purtând în foarte interesantul său cap o căplă de păr alb, cărlionțat. Dacă ați vedea fotografia lui de atunci, ați exclama grăbiți: „Îl cunosc! Bătrânul *Giuseppe Verdi!*” Totuși, nu era celebrul Italian, ci numai *Popa Bena din Pian*, — oarecum muzicant și el, căci, înafară de variata carte ce-o știa acest frumos popă dela țară, el mai era și-un bun celtitor de note, cânta din nu știu ce instrument, a condus un cor sătesc, ba dacă nu mă înșel a compus chiar câteva bucăți muzicale, sau cel puțin le-a armonizat.

Dumnezeu să-l hodănească, acolo subț gite, pe fle-tertatul *Părinte Bena*, căci o fi mort de mult! Era cumnat cu regretatul *Părinte Blaga* din *Lancrăm* (tatăl marelui nostru *Lucian Blaga*), despre care-mi povestea odinioară cu mult respect cumnatul meu, fost un adevărat învățător în comuna *Lancrăm*, — dacă n'aș greși, leșăgul *Blögeștilor*. După câte mi s'au spus pe vremuri, *Părintele Blaga* să fi fost un mare știutor de carte, neamț desăvârșit și adânc cunoscător al *filosofiei Kantiene*. Se vede treaba că a avut de unde moșteni talent, cu carul, marele său fiu *Lucian*, pe care Dumnezeu să ni-l țină și binecuvinteze în strădanja lui intelectuală cea de mare preț!

Așa dară mamele lui *Augustin Bena* și *Lucian Blaga* au fost surori, el fiind veri primari. Dacă ați privi vr'odată, cu dinadinsul, o fotografie din tinerețe a lui *Bena*, ați găsi de bună seamă că are aceeași tristețe 'n față, aceeași privire adânc melancolică, a lui *Lucian Blaga*. Oarecum același „aer” — oricât de mult ar cădea balansa cumpăneli gândirii și simțirii în favoarea celui mai tânăr „dintre cei doi „copii din frați”.

De sigur, n'am nici căderea, nici dovezile necesare, nu-l nici momentul să pot trage vr'o concluzie asupra împrejurării că întru cât *Lucian Blaga* se pare că a moștenit vasta-l inteligență dela tatăl său, e probabil că marea sa pasiune pentru *folklorul* nostru a primit-o în dar dela mamă-sa, rămasă, se pare, toată vleața ei o rurală. Cum aș avea poate motive să cred că tot datorită moștenirii materne trebuie explicată și compoziția în stil neaoș românesc a tuturor acelor coruri și cântece populare ale lui *A. Bena*, cari toate își au rădăcinile adânc înfipte în comoara pururea vie a minunatului nostru *folklor*.

De aceea, scriind aci despre verii *A. Bena* și *L. Blaga*, oricât de mare ar fi *Lucian* și oricât de mic ar părea, pe lângă el, *Augustin*, mi se pare că substratul sufletului lor de artiști — poleit și rafinat până la maximum, la întâiul, investimăntat în halna armoniei simple, dar clasice, a vechilor dascăli berlinezi și bucureșteni, la al doilea — derivă din sânul mamelor lor, surori, care i-au născut, alăptat și crescut mari în jurul bătrânei case poștești dela țară, năpădită pe dinafară până 'n preajma acoperișului de verdeață și de flori, și sfințită pe dinlăuntru de mîrosul tare de busuloc și tămâiță...

Bena a fost și va rămănea, cât va trăi, un *rural*. Nu numai la Blaj, când încă copilăndru el ne povestea cu nefalsificatul său umor țărănesc fel de fel de glume, întâmplări sau pățanii proprii cu „nașta” din „Chlanul” de jos, — ci în cursul întregii sale vieți fiindu-l a rămas înfășurată în aspra zeghe dela țară, ba se pare că omul a căutat să și-o arate parcă *demonstrativ*, ceea ce anumitor citădini, subțiri la obraz, le părea un grav cusur pentru un, vezi-Doamne, muzicant fin; ba infuriați uneori, el îi reproșau chiar cultura generală și bunele maniere. Ei bine, e momentul să o spun răspicat: sub această aspră crustă țărănească, *Bena* ascunde, în fond, un suflet liric, cald și înțelegător, iar „țărănul” din el este, în definitiv, ceea ce-au fost și-au rămas toți intelectualii ardeleni, derivând din pătura dela sate.

Ce-au fost, la urma urmii, generația întreagă a cărturarilor noștri celor mai de seamă, decât nedesminșiți urmași ai sătenilor mai înstăriți sau mai săraci, din tot Ardealul sau Bănatul? Un „badea *Gheorghe*” Pop de Băsești, un „baci *Toader*” Mihali, un „baci *Ștefan*”-Cicio, — sau

ce-a fost minunatul unchi al sfântos, *Coriolan Brediceanu*, dacă nu „fruncea maistorilor și paștilor bănășeni”, căci niciodată el nu s'a lepădat de dialectul „logojeneac”, pe care-l vorbea admirabil de frumos, cu „tăt natu” „dă dâncoața” și cu toată lumea cărturărească și boerească „dă dâncolo”, până și cu *Vodă Carol I* și *Măria Sa Elisaveta-Doamna!* De altfel, tot ce-a fost cu adevărat mare în *Țările Românești*, a înșalt ca un miracol din adâncurile păturii noastre țărănești, păstrându-și legăturile cu străbunii și rămânând credincios vetrel satelor. *Eminescu, Creangă, Grigorescu, Goga, Gh. Enescu, Lucian Blaga*, — ca să nu amintim decât câteva culmi de gândire și simțire autentice românească — sunt toți răsăriți din mediul sătesc. Parcă marele *Aurel Vlaicu*, fruntașul fecior din *Bințiuți*, tras ca prin inel, n'a fost și el „primitivul”, „ciobanul”, „rusticul”, batjocorit și râs de toți grecoteli zeflemiști, de toți clocoli grași sau slabi, din *Bucureștii de odinioară*?

Dar unde-săscum toți acești clocolari? Nicăieri! Pe câtă vreme statula superbă a lui *Aurel Vlaicu* se va înălța în curând, plină de glorie și de strălucire, în capitala României!

De-aceea, îi rog pe toți clevetitorii sau denigranții, care-au căutat mereu, pe căi străambe și urâte, să-l cadă și să-l surpe pe *Augustin Bena*, să fie și el depăin liniștit, și să mă creadă că sub „*inacceptabila postură*” a fostului rector academic se ascund, totuși, destule însușiri vrednice de stimă și amintire. Sîmple în grațiu și postu-l hipermodest de burghez, cu vorba *rumânească, lată și greoaie* a plugarilor din „*Seghiș*” sau „*Chianul de jos*”, „țaranul” hult și batjocorit de multe „mărimi” închisute va include și el, ca mâne-palmâne, ochii săi osteniți și-atunci poate că-l vor ferta obrazurile hipersensibile și rafinate, ce nu mai încăpeau de el și-l jindulau locul. „*Badea Gusti*” se va duce în curând, pe ceea lume, dar cântecele, corurile, liturghile lui, vor continua să mângâie azul urmașilor...

Iertându-mi-se acest lung ocol, ce-o fi având poate rostul său, revlu la ceea ce avusem de gând să spun numai decît, după înșirarea fugară a amintirilor mele despre *Bena*: o lature puțin cunoscută din activitatea artistului și anume preocuparea sa statornică, pasionată, din tinerețe și până 'n pragul bătrânețelor, de problemele teatrului de diletanți, neultând nici sprijinul efectiv și ce l-a dat mereu acestei întinse mișcări culturale elșcarpatine.

Este fără îndoială interesant de constatat că Transilvania, cetatea fermecată, plină de-atătea comori, strașnic păzite de brăul impenetrabil al Carpaților noștri; străvechea vatră a întregului nostru neam (*Kerngebiet*—ul Românișmului, cum îi zice așa de plastic învățatul amic al poporului nostru distinsul Profesor *Ernst Gamillscheg*), întăta provincie românească, din care au poroit pe vremuri descălecătorii de țară ai Moldovei și Munteniei, ca și valurile succesive de clobani ardeleni, populând văile și dealurile Brăilei, Dobrogei, Crimeei și Transilviei; Ardealul, nedesmișcîtuțu leagăn de aur al limbii românești și tainic păstrător al celei mai curate doine, din câte se cîntă pe platourile române; Ardealul, din care au înșalt marile mișcări politice de desrobire, deopotrivă cu cele mai de seamă revoluții românești, — tot el a dat Românișmului cea mai largă și mai constantă mișcare teatrală populară. Orașele, târgurile, satele fruntașe și chiar sătulețele risipite pe cele văi sau culmi ardelenesti, au văzut toate, zece de ani de-a-rîndul, teatru, operetă și nici chiar opera n'a fost rară în orașele transilvane gata s'o poată primi, cu corul lor mai bogat sau cu orchestra filarmonică locală, dacă nu română, atunci germană.

Cine va scrie odată istoria acestei rodnice mișcări teatrale-muzicale ce-a durat, dincoace de Carpați, peste 40 de ani, și pe care, dac'au mai opăcit-o uneori, n'au sîstat-o însă nici dușmanii noștri milenari, va constata că această fructuoasă mișcare teatrală a neglijat-o întăta, apoi a suprîmat-o, cu o totală nepăsare, nefericita politică de partid a șubrediei Româniștii de ieri, politică antinațională, înșiptă înconștient, brutal și distructiv în inșma vechiului și bunului Ardeal de ieri, solidă, gospodăru, activ, cinștit, dulos și liric, până la 1914 — cum fusese de altfel în tot cursul ultimului veac al existenței sale. Această nefastă, aș zice sinucigașă politică de partid ne-a nîmicit sistematic, nu numai băncușele românești, presărate de fosta conducere economică a Transilvaniei, cu prevedere, cu grijă, peste tot cuprînsul ei, dela Brașov la Panclova și dela Sighet până în Sibiu „Albina” (malca generoasă a tuturor acestor mărunte, dar foarte utile înșghebari economice); această nenorocită politică, lipsită de orizont și de inșimă, ne-a distrus și ne-a înșghebat toată mișcarea noastră teatrală de diletanți, căreia dac'ă-l lipseau, ce-l drept, criteriile veritabilele arte dramatice,

il prisoseau în schimb nobilele însușiri de răspânditoare a limbii, literaturii și culturii naționale. Fără îndoială, „reprezentările” ei erau neînsemnate, sau dacă vreți le zicem chiar antiartistice „producții teatrale” sătești, dar în modestii lor eroi poporul nostru se regăsea sufletește, întărindu-se în caracterul etnic și în convingerile sale naționale, spre a putea rezista oricărei tentative de desnaționalizare și asimilare. Reprezentanțele teatrale populare, dela *Crăciun*, *Paști* și alte mari sărbători, adunau poporul cu mic cu mare în sălile de spectacol improvizate, unde el petrecea admirabil, oțelindu-se în același timp în lupta ce-o ducea împotriva împăratului său de veacuri. După Istovitoarea muncă de peste săptămână a săteanului nostru, după nenumăratele neajunsuri ce i le făcea o stăpânire străină de viața și sufletul său, — teatrul praznicelor și marilor sărbători, cu comicările, glumele sau paginile sale de morală creștină sau naționalism intransigent, însemna pentru el nu numai o binefăcătoare destindere de nervi sau un râs descrescitor de frunzi posomorâte, ci, prin latura serioasă a dramelor sau pieselor istorice, acest teatru îl aducea și stimulentele de luptă, arătându-i luminoasele semnale de alarmă în fața perfidului atac dușman proiectat. Și mai însemna, ceea ce era mai ales *important*, păstrarea cu gelozie și scumpătate a tuturor comorilor noastre sufletești: vorba, cântecul, datina și credința strămoșească.

Țăranul nostru din Ardeal și mai cu seamă cel din Bănat, avea o nestinsă sete de teatru și de cântec românesc. Dascălii și poplul noștri dela sate scormoneau toate bibliotecile școlare și dacă nu mai găseau piesa potrivită, ei o traduceau și localizau pe cea străină, îmbrăcând-o conform nevoilor locale. (Regretata matroană de pe vremuri a *Caransebeșului*, *D-na Elena de Iacobich*, marele suflet de *Româncă* din *Graniță*, a tradus și localizat zece de piese germane, pentru diletanții ei bănățeni).

Nașta noastră văzuse tot teatrul lui *Alexandri*, pe-al lui *Iosif Vulcan* și-al atâtor autori mărunți, absolut necunoscuți literaturii sau criticii teatrale. Modestul dascăl de pe *Târnavă*, *Emanuil Suciu*, vreau să zic „plesele lui Iugănești”, au fost jucate și răjucate, prin toate satele ardelenescii. Biblioteca „*Fondului de Teatru*” și întregă serbia de traduceri și localizări a atâtor piese străine, mai ales germane, au fost toate jucate de diletanții satelor noastre. — Cum? E altă întrebare! Dacă ele au plăcut însă plugărilor noștri, nobilul scop educativ a fost atins. Ca un exemplu tipic pentru setea de spectacol a plugărilor noastre, pot aduce și cazul obscurului meu monolog „*Achim Filăru*”. După ce a fost jucat de sute de ori, prin tot Ardealul, aud c'ar fi fost transcris, respectiv localizat, de nu știu cine și nu știu cum, în *dialect bănățean*, reprezentându-se și în țara lui *Eftimie Murgu*.

Generația cărturarilor ardeleni de ieri era, oarecum *organic*, iubitoare de teatru. Cu toții eram membri ai „*Fondului de Teatru*”, luăm parte obligator la adunările anuale ale *Societății* prezidate de *Iosif Vulcan*, *Ion Miha* sau *Virgil Onișiu*, ne țineam de datorie națională a face parte din vreun „*Comitet filial*” al ei, a traduce sau localiza piese teatrale și chiar a juca în aceste reprezentații. N'au fost rare cazurile când oamenii de seamă și în toată firea făceau ocazional pe „*actorul*” sau cântau în corul nu mai știu cărei opere sau operete. Respectabila Președintă de azi a „*Reuniunii Femeilor din Brașov*”, *D-na Maria G. Popescu-Bogdan*, regretatul profesor *Dr. Alexandru Bogdan*, profesorul *Vasile Neagu*, decedatul avocat brașovean *Alex. Străvoiu*, avocatul lugojean, octogenarul de-acuma, *George Dobrin* și câți alți intelectuali ardeleni și bănățeni de odinioară nu vor fi cântat ca soliști sau jucat teatru de diletanți, în cursul vremilor trecute! Parcă venerabila matroană de azi, *D-na Maria V. Braniște*, nu plecase, prin 1911 sau 12, cu compariția mea artistică, în câteva orașe bănățene cu scopul unic și atât de nobil de-a acompania la pian pe cântăreții-soliști? Dar protopopul *Vasile Saftu* și *Directorul Virgil Onișiu*, fie terțați, nu erau și ei coriști nelipsiți în *Corul* maestrului *G. Dima*?

(Va urma)

GÂND ȘI FAPTĂ

Pentru dreptatea noastră

— Pe marginea cărților „Bugeacul” de Gh. Cuza și „Progresul cultural al Transilvaniei după Unire” de Olimpiu Boitoș —

Insemnările d-lui Gh. Cuza din colindările de-a lungul Bugeacului, făcute în 1937, au apărut de abia acum, dar de loc prea târziu.

Au așteptat atât cât era de trebuință să nu aibă aerul aspru al mărturisirii de moment. Îți lasă, în schimb, îngândurarea clipei ce va urma. Oameni și locuri îți trec pe dinaintea, în vârtejul vremii trăite, apoi îți rămân stăruitor într'un ascunziș al sufletului.

Un colț binecuvântat din pământul nostru, despre care, timp de două decenii, dela Unire, cărmuirea n-ți aducea aminte decât în preajma alegerilor de partid. Muștrările aruncate ici, colo ne apar, mai cu seamă azi, atât de în dreptățile!

Românii din sudul Basarabiei își duceau greu viața amestecați cu felurite neamuri străine de firea și obiceiurile lor, dar au păstrat cu îndărătnicie comoara tradiției. Și aceasta i-a scăpat în timpul atâtor ani ai băntuirilor din afară.

La hotar de țară, ei n'au simțit pulsând căldura dinăuntru, au știut în schimb că iainica lor legătură e spre Apus și nu spre Răsărit. De aceea, ori de câte ori străbătea până acolo cuvântul alinător și vestitor de timpuri noi, găsea pământ prielnic. Așa se explică avântul mișcării de primenire și cernere a elementului românesc, pornită cu 6-7 ani în urmă de oameni care, în ciuda părerilor de atunci, vedeau pentru azi atât de bine.

Totuși, „Bugeacul” nu este leșită din pana unui om politic decât întâmplător. Ea n'a urmărit să fie un jurnal politic și nici nu este. Dacă ar lipsi puținele pagini cu amănunte despre întruniri, am avea în față un memorial de călătorie, menit să rămână vreme îndelungată model al genului.

Cartea este scrisă de un evocator cu un ales simț al trecutului, un fin sociolog și mai presus de toate un poet, care n-a dat pagini de descripție de o rară frumusețe.

Delta Dunării e pentru întâia oară prinsă în toată tănuita ei splendoare.

„În Delta totul este viu, - valurile curgătoare cu peștii, cerul schimbător cu înaripatele sale, desigurile frământându cu živinele nevăzute, dar bănuite la tot pasul.

... Farmecul văgăunelor de munte, al poenelor de deal, pe care dorm visele, sau al lanurilor cu hoile de aur, este înmănunchiat de înflorarea apei. Ea curge turbure ca un basm de demult al unei lumi fără începuturi.

... Prin canavaua apelor, verdeața și-a așezat săliștile, îmbrăcând podmolurile.”

D-l Cuza însă n'a urmărit să ne înfățișeze un colț de Românie pitorească. Pitorescul este știut și acceptat. Atât de mult, încât a fost o veșnică ațâțare de foame a nepoștiiilor. D-și n'a bătut drumurile și așezările basarabene să-și desfăteze ochiul, ci să cunoască, să afle și să spună. Să arate pentru a milia oară că Prutul nu ne-a fost hotar. Că dincoace și dincolo de el a sălășluit același neam, cu aceeași vorbă, cu același port, cu aceleași doruri, bătut de aceleași vifore, dar rămas în același loc de veacuri și veacuri.

„În răgazurile odihnei sau uitărilor de o clipă, răsăreau ea din pământ localnicii. Ei reînchegau lanțul din trecut și viitor. Chemau străbunii din morminte spre cei ce stăteau să vină de peste veac.

Firul neamului s'a subțiat uneori, dar de rupt, el nu s'a rupt niciodată. Și astfei, băstinașii de azi sunt urmașii drepti ai celor de ieri și de totdeauna.”

Iată de ce cartea d-lui Gh. Cuza e venită la timp. Să ne țină nouă trează o licoană pentru care de atâtea ori am pățimit, și altora să le spună rășpocat că Basarabia e a noastră de două milenii.

Același scop îl vizează cartea d-lui Olimpiu Boitoș. Genul e deosebit însă. D-l Olimpiu Boitoș recurge la datele de nedesmințit ale statisticei, pe care le adună cu o răvnă mai presus de laudă, ca să ne demonstreze într'o lucrare pe cât de sobră, pe atât de documentată și de pătrunsă de obiectivitate, că Transilvania constituie un tot sub raportul

culturii. Că dela 1918 și până azi a progresat în toate manifestările de ordin spiritual.

Nici o trâmbitare în descoperirea acestor îmbucurătoare rezultate, dar o mândră conștiință și mulțumire că Ardealul a respirat în voie, într'o atmosferă după care tânjise atâta amar de veacuri.

Informația bogată, atent selecționată, și cumpătarea expresiei, caracteristice de altfel d-lui Boitoș, dau cărții sale o valoare care trebuie subliniată.

Nimic nu scapă cercetării și ascuțitului său simț de observație: limba ca element de bază a vieții naționale, biserica, prim stâlp al vieții culturale, școala și științele, viața literară, artele, toate sunt puncte de oprire și migăloasă cercetare.

Universitatea clujeană, în zece ani de viață românească, ne arată d-lui Boitoș, a dat la iveală cu peste patru sute de publicații în limbi străine mai mult, decât în timpul Ungurilor în 45 de ani într'un timp egal, înaltul nostru for de cultură a avut de trei ori atâtea publicații în limba românească, față de Unguri, în limba lor.

Dacă vom mai adăoga că numărul studenților în primul an de funcționare românească a fost de 1871, pe care în epoca ungurească aceeași universitate nu a atinsese nici după 30 de ani de funcționare, putem spune că nu mai avem nevoie de alt răspuns pentru aceia care, rămași între hotarele înăpoierii lor, ne compătăteau pe noi. Graul datelor e mai clar și mai convingător decât toată lăundă-roasa irosire de vorbe.

Tezaurul spiritualității noastre s'a păstrat în tact cu toată oprimarea vitregilor stăpâni de altă dată, fiindcă numai așa se explică fenomenul unor produse de valoare univ-

ersală în toate domeniile culturii, ivite încă în primii ani de nestingherită viață națională.

Literatura, prin trecerea unor scriitori din Transilvania în vechiul Regat și invers, a venit ca să aducă la nivel comun ușoarele diferențieri ce mai existau.

Dar nu numai atât. Anii dela 1918 încoace n'au însemnat progres numai pentru elementul românesc, ci și pentru cel maghiar. Înainte de 1918 nu existau decât 5 licee românești față de cele 54 maghiare, pe când după aceea au funcționat 40 de licee românești și tot atâtea ungurești.

Proporția se menține și în privința celorlalte școli secundare și chiar a celor primare.

Acesta este tratamentul de care s'au bucurat vajnicii noștri ponegriți.

După Ingenuncheri și umilințe, nu ne-am gândit la răsbunare și nici la neînduplecata aplicare a aceeași legi, fiindcă am socotit că într'un stat civilizată nu trebuie pusă stavilă nici unei minți dornice de înobilare. Preocuparea nu ne-a fost să ne ridicăm îmbrâncind pe ceilalți.

Ne-am gândit să ne înălțăm pe noi și, cu o largă înțelegere, am întins mâinile tuturor. N'am ascuns lumii nimic. Am tras vălul să se vadă ce a fost și ce s'a făcut și de atâtea ori ni s'a recunoscut rolul salvator și de civilizare în această parte de lume. Și va trebui să ni se recunoască și de acum înainte.

D-lui Olămpiu Boitoș a rezumat cu vorbe de lumină nemirea pe care am avut-o și roadele grele, numai după două decenii, avertizând la ceea ce am fi fost în stare de acum înainte, căci eram doar la început.

VASILE GIONEA

CRONICI

Sonetul lui Aurel Marin *)

Literatura noastră, pe lângă M. Codreanu și Gh. Cuza, a făcut o nouă achiziție pentru forma, pe cât de aleasă pe atât de limitată, a sonetului, în Aurel Marin, care își deapănă acum mai departe firul început cu „Versuri” și mai dinainte cunoscut din culegerile „Yodler”, „Insemnări despre lume, prieteni sau moarte” și „Moartea lui Pan”.

Sonetul cuprinde în formula sa strâmtă izbucniri tinerești, dar el nu e niciodată tânăr, căci mereu îmbracă aceeași veche și strâmtă haină a unei forme fixe. Imboldul, oricât de vertiginoasă ar fi inspirația, trebuie să se domolească între marginile unui cadru dat și de nedepășit.

Un volum de sonete este totdeauna un praznic sufletesc oferit de cel care îl trimite în lume, o comoară de gânduri și de simțăminte, adunate nestimată cu nestimată de-a-lungul vremii în tainele sufletului. Acesta este volumul lui Aurel Marin.

Aceste „Sonete” pun însă în discuție și o veche problemă de estetică. E deajuns pentru crearea unei poezii starea de poem, în care, uitându-ne pe noi din toate zilele, trăim esențele, și imaginile, aceste încântări pentru simțurile întoarse în ele? Dacă în cercetările lor, esteticienii nu s'ar fi ostenit să răspundă până acum, poeziile din acest volum le-ar face un neprețuit serviciu.

În sonetele lui Aurel Marin e un suflet care visează și cântă, și se împlinește din cântările sale. Din pragul volumului aflăm că poetul vede în realitatea fragilă a poeziei prilejul trăirii în real și dincolo de el și, mai presus de toate, încântarea întreagă a făuritorului de lumi nouă.

Unda pură de vitalism din versurile sale, îmbătărită în zone de azur și un fel propriu de a aduce lângă noi, prin colorit și largă respirație, lumea cea mare, nu desmint înțelegerea largă a dubului poeziei. Acest suflet însă a căzut de astădată în armonia sonetului, unde meșteșugul uneori, — destul de rar — ar fi trebuit să facă mai mult. Ceea ce reiese însă din culegerea de față, *modul* lui Aurel Marin, cum spunea d-l G. Călinescu, este un clasicism aspru, uneori silvestru, o emotivitate comprimată.

Sonetele acestea aduc o poezie frenetică și majestuoasă, scandată în sonorități pline, și mărturisesc chiar din pragul volumului un crez de artă, de exaltare, pe care poetul și-o

imaginează în chip de statuă în templul Adorării, la care se imbulzesc noi oaspeți, trubadurii și amanții noiei frumuseți, îmbibați de „lumina orbitoare” a „Dănuitoare” cu „sânii de ninsoare”.

Teme vechi sunt reluate și trecute prin strungul de virtuți neistovite ale sonetului; poema erotică se amplifică, se interiorizează, vuește de frământări lăuntrice; ironia și verva își fac loc în armuri războinice; un ideal de artă, de subtilitate, orfevrerie artistică se încetățenește în toate vetrele acestui alchimist al cuvântului.

Versuri de pronunțat orgoliu, ce pot fi privite drept unul din nenumăratele manifestări ale poeziei noi, pentru care oficiul poetic și originea de drept divin a poeziei erau norme prestabilite. Sunt în ele însă o nesiguranță și o luptă cu expresie, care-i dau un farmec aparte, de cântec din Heine sau din Maeterlinck.

D-l Aurel Marin este acel virtuos și „Sonetele” sunt una din cele mai prețioase colecții de stampe crude, diabolice. Și este, în deosebi dela întâiul la ultimul vers al „Dănuitoare”-lor, o suită de exclamații, o revărsare de nestemate, ca o închinare a magilor peste leagănul adorat, o întrecere cu sine, în aflarea de noi și noi motive de exaltare, așa cum „Cântarea Cântărilor”, sau cum erotica eminesciană desfășoară, în alt plan și în alt stil, alte două caere de melodii voluptoase.

Se 'nalță în lumina orbitoare,
Cu brațele în lături abătute
Și horbotele lunecă 'n volute
Nenumărate și tulburătoare.

Acopere cu gesturi prefăcute,
Pe jumătate, sânii de ninsoare,
Apoi și-aruncă palmele ușoare
Pe coapsele agale desfăcute.

Lumea cea mare a poetului este însă natura — marea, sacra natură — eternul rezervoriu de impresii și de imagini al tuturor poezilor, și codrul larg în care inspirația lui se revărsă când liniștit, când vijelios ca un torent de munte. Natura, trecută prin prisma unui temperament poetic, ro-

*) Pe marginea volumului „Sonete” de Aurel Marin, ed. Astra Brașov.

bust și sănătos, este bogată și exuberantă; numai zămbet și numai lumină; o natură de o infinită varietate și de o nespusă grație, asupra căreia numai arareori o aripă de durere proiectează umbre mohorite. Și nu numai elementul natură, sau elementul teluric, — înțelegând prin el prezentarea pământului cu tainica lui putere de atracție, de co-vârșire a eului nostru, — dar ceva mai mult: înfrățirea sufletului poetului cu pământul și cu văzduhul, înfrățire care merge până la identificare, până la contopire cu sufletul ei.

Adună umbre leneșe pădure
Sub arcuirea muntelui, înaltă.
Pământul și azurul laolaltă
Și cețuri se 'ntreșes pe creste sure.

Aurel Marin se simte singur: o coloană printre ruini. Civilizația care înalță pustind, îi desvăluie în fața ochilor aceeași luptă necurmată cu sufletul omenesc, de neînțeles, chinuit de indoială, înfrânt la fiecare pas și risipit în bogăția visului ca lumina peste undele tulburi. Și 'n fața unei bucurii care nu se va împlini niciodată, nesocotind o vagă tresărire ce-ar putea să însemne o izbândă, sufletul, în preajma atâtor înfrângeri, nu poate găsi decât un singur răspuns, străin cu totul de sbuciumul minții, un fel de amă-gire care mai poate domoli pentru câțeva vreme povara neliniștei.

O altă zi, doar alta va mai trece,
Cu toamna ce se mistue pe muguri.
Nu s'or usca nici urmele de pluguri
Și limpezile râuri n'or să sece,

Când vor cădea întârziatăi muguri
Și arborii și fructele, în rece

Învăluire care ne petrece
La cramele cu 'mbelșugații struguri.

Din cei ce suntem astăzi împreună
Și eu și tu și credinciosul căne,
Pisica ce se sbengue sub lună,

O pulbere, tot una, va rămâne,
Luată, 'mprăștiată de furtună
Printre bogate efemere grâne.

Tocmai din această pricină, singurătatea care apasă sufletul poetului se schimbă într'o rugă ce-și împletește tresăririle în pragul nimicniciei. Când veacurile sunt pline de atâta risipă de înțelepciune, când peste mintea care a gândit s'a așternut atâta pulbere, când mâna care a cioplit cu atâta măiestrie cea mai frumoasă icoană a desăvârșirii omenești, se prăfuește în raclă, ce înseamnă amărăciunea unui suflet care s'a pomenit singur între veșnicii și al cărui rost nu e să întrebe și nici să se deslușească, ci numai să adauge înfrângerea lui la marea prăbușire a sufletelor în negura necunoscutului!

"Sonete" este un volum de poezii care se încadrează pe linia mare a lirismului pur, neîntinat de extravaganțele și exagerările modernismului. În el nu vom întâlni nici impresionism bolnav, nici ermetism abstract, nici verbalism cu pretenții de sonorități muzicale, de incantație, ori de sintaxă malarmeiană. Sonetele lui Aurel Marin au concepție clară, sentiment vibrant, imagini precis conturate, învederându-se în sonetica românească modernă alături de „clocotul inimii" lui Gh. A. Cuza.

MIRCEA BOGDAN

Dem. Gh. Nolla: Ți scriu de undeva din tinerețe...*)

Cartea de debut a lui Dem. Gh. Nolla, ignorându-i pe slocuri grandilocvența poetică și emfaza lirică, rămâne o foarte serioasă confirmare a unui talent tânăr, care dacă păcătuiește prin ceva, păcătuiește prin aceea că s'a dăruit poeziei cu pasiunea unei curtezane și cu abnegația unui călugăr benedictin.

De obicei toți tinerii scriu versuri. Dela liceanul care-și consumă liric insomniile până la adolescentul în căutare de editor, cu toții aspiră la grația atât de ingratelor muze.

Un tânăr poet cu carte tipărită, nu e lucru atât de rar. E rar însă, față de frecvența contrariilor, ca un tânăr să scoată o carte numai a sa, o carte în care poemul să fie cartă de vizită a unei autenticități proprii. Dem. Gh. Nolla se înscrie printre aceștia din urmă. Printre aceia cari pot și trebuie a fi judecați nu după ceea ce ipotetic vor mai da la iveală, ci prin ceea ce au dat.

Sunt și în cartea lui Dem. Gh. Nolla influențe. Mai mult însă afinități temperamentale, decât identități de ton. „Ți scriu de undeva din tinerețe..." e în primul rând un fragment de viață, care, parcurs liric chiar, nu-și pierde nimic din valabilitate.

Ceea ce i s'ar putea imputa poetului, este atmosfera bolnavă, tonul maladiv pe care-l trădează, uneori nereticent, câteva poeme. (Preludiu, Răveș). Cu toate acestea prin nuanțări voit agreste, poemele se împlinesc formal și melodic într'un lirism major, plin, masculin.

Cine va fi părtașul haiducilor și cine
Va mai visa iubirea curată ca ciobanii

Cu sufletul mireasmă de cântece și dăni,
Sau cine chiui-va peste dureri cu tine?

(Preludiu)

Duritatea care se desprinde facil din strofa citată, ca de altfel din întreg poemul, și din toate poemele, dau sens elementului biografic pe care Dem. Gh. Nolla îl pulverizează discret în fiecare stih.

Dem. Gh. Nolla e macedonean. Unul din România aceia cari cresc cu oile, cu vulturii și cu obida desteleniților de brazda celor de un sânge. Poetul macedonean nu-și uită o clipă rosturile sale de militant în slujba unui ideal de toți cunoscut. De aceea profită de faptul că e și poet — deoarece e poet sub cautul unui blestem — pentru a-și cânta nostalgic și plaurile natale, din tinerețea cărora ne scrie poetul. Elementul acesta biografic ne dă puțința să înțelegem temperamentul lui Dem. Gh. Nolla.

Hei, prietene, cum ne-a mințit viața — birjărește!
Când am băut prin cărciumi tristețile din căni
Și am sorbit plecarea așa cum sorbi pelinul,
Nu s'a uitat c'argintul plătit e numai răni...

(Doar sufletul acesta...)

Ori:

Sufletul acesta ca o iască,
Cum l-aș ucide 'n noapte — haiducește,
Să-l văd în tină cum se svârcolește,
Și cum m'aș închina ca să renască...

(Ultima scrisoare)

*) Editura „Tribuna", Brașov.

Credem că blestemul care l-a făcut pe Dem. Gh. Nolla poet se evidențiază: acela al abundenței de suflet.

Sunt în lumea asta mare unii oameni cari caută suflet, și alții cari dau suflet. Alții cari „vând suflet”, cum i-ar plăcea lui Nolla să spună. Cei cari caută suflet nu au deajuns; ceilalți și l-ar împărți tuturor, nu atât din prea imbelșugare, cât mai ales ca să se elibereze de sub tirania lui, torturantă. Unii ca aceștia din urmă dacă nu se sinucid, doresc plecările. Și Dem. Gh. Nolla cu dânsi, în fruntea lor.

„Partir c'est mourir un peu” e o realitate. Fiecare plecare e o etapă în spre simplificare, în spre liniștire. Peisagiile necunoscute, vraja lor, te pot sustrage măcar pentru o clipă. Poate că numai astfel, te poți uita pe tine. Plecarea în acest sens e o necesitate, un vițiu.

Unde-s plecările din noi, iubito, unde ni-s?

Au rămas speranță moartă 'n pagină de manuscris...

Numai amintirea mai spune că în Marele Sud,

Cerul cade 'n ape, ca o fată mare — nud...

(Notații)

Chiar tristețile, poetul le sesizează pe marginea și în atmosfera plecărilor, despărțirilor.

Tristețile din port, tristețile din gări,

Tristețile din cărciumile mici,

Tristețile din ochii de mușci

Cei îmbătați de vutcă și plecări...

Cum le-am cules, ca strugurii, din zări,

Cumunicare de plecări și vis,

În suflet ca 'ntr'o scoică le-am închis

Tristețile din port, tristețile din gări...

(Tristețile)

În ciclul „Poemele dragostei albe”, Nolla ca pentru a-și putea regreta propria viață plecând, împacându-și astfel omenscul, ancorează matrod și rapsod, în dragoste, într-o dragoste mare, în care elementul tehnic ar vrea să transcendă, organic, vitalist, în dincolo de suflet.

Te-a plămădit pădurea din freamătele ei,

Lumina ți-a dat ochii, izvorul ți-a dat gură,

Ți-s sâni miez de chiot, sprinceana rod de mură

Și zâmbetul icoană cu sbor de porumbei...

Cum înflorește psiul ai înflorit în mine... etc.

Dar cine ți-a dat, fată, atâta suflet, cine?...

S'ar părea că poetul își uită plecările, de dragul iubitei. La Nolla, pindeanul, plecările sunt necesități organice, moduri de a fi. De aceea în loc să se statornicească, poetul își cheamă cu dânsul iubita. Motivat. Insinuant.

Hai, dragoste albă să plecăm, hai,

Nu vezi cum ne-alungă oamenii — ca pe niște câini?

Cerul atâtor seninuri picură tristeți,

Peste dragostea noastră, peste ochi, peste mâini...

(Fugă)

Nu putem fugi cu poetul de lângă admirabilul „Colind” care fără nicio exagerare e o poezie mare și durabilă.

Ler iubito, Lerui Ler

Dragostei colindul cine

Altul va putea ca mine

Să ți-l cânte la fereastră?...

Vraja lui și pacea noastră

Cine le-o fura din cer?...

(Colind)

În „Icoane Pindene” Nolla catehizează frumusețile plaiurilor natale. Elementul descriptiv mulându-se, de astădată, pe nostalgia plecării, realizează poeme de largă respirație poetică.

Sfios aprinde zarea o candelă cu mituri

Să ia lumină nouă, anahoreți, platanii

Și brazii de pe culme și plaiurile 'n care

Silabisește vremea cu slovă de cazanii.

(Zori)

Sau această atât de plină „Inserare”:

Spre nesfârșite țărături, cărările pornite

Se 'mbrățișează 'n vale, pe vărfuri, la izvor,

Șoptindu-și cine știe, de-o altă întâlnire,

La margine de lume, la margine de dor...

Ultimul ciclu „Poemele oierului” introduce elementul biografic, prin prisma căruia trebuie privită întreagă cartea. Credem că ar fi fost mai nimerit ca acest ciclu să prefățească pe celelalte. S'ar fi înlesnit astfel cetitorului, din capul locului, înțelegerea întregii structuri sufletești a poetului.

Ca într-o adevărată mitologie, intervine în acest ciclu miraculosul, fabulația supranaturalului.

Au răs în vale-aglice și peste stânci vulțanul

A falfăit mândria Stăpânului de munte;

Pe cer sclipiră stele și curcubeul — punte

A 'ntins peste 'nălțime. Și se născu ciobanul.

(Io)

Pentru ca să continue la persoana întâia în altă poezie:

Eu am văzut în faptul luminii dinspre ziuă

Cu creasta policandru și plaiurile Maiu,

Ținând pe umeri — vajuic — un cer cât o baladă,

Cântând Nemărginirea din codri ca din nau.

(Cântecul)

Frumoasă poezie „Sfârșit” care încheie ciclul și cartea, pe care o transcriem fără niciun comentariu:

Și poposesc pe culmea cărării către cer

Cu sufletul poiană și gândul o mioară,

Aștept din fundul zării arhanghelii să vie

C'o doină printre buze și 'n mâini c'o primăvară

De nuntă voinicească să-mi fie moartea chiot

În glasuri de pistoale și scăpărări de stele,

Superbă 'ngenunchiere pe glia strămoșească,

A bradului năprasnic și-a visurilor mele.

„Îți scriu de undeva din tinerețe...” e dorul unui poet. Al unui tânăr poet, care poate fi încadrat și în generația tinerelor talente ardelenice. Credem că Nolla și-a făcut în destul de mare măsură ucenicia Ardealului, ca să merite acest titlu.

Ne destrăim ușori, ca 'n ape amurgul

Și nu 'nfloresc în gând poemul gureș...

Departa-i tinerețea, visul, burgul...

...Ne-au alungat cândva din Târgu-Mureș?...

(Legendă)

Pe Dem. Gh. Nolla generația tânără ardeleană și-l revendică în aceeași măsură în care și-l cere înapoi Pindul. Nu numai pentru că Dem. Gh. Nolla e un autentic poet, ci pentru că e un mare suflet.

Și asta chiar dacă n'a învățat-o numai dela noi, nouă ne-a dat-o.

ROMEO DĂSCĂLESCU

Nicolae Bagdasar: Teoria cunoștinței *)

E un semn îmbucurător că literatura noastră filosofică a început să se îmbogățească cu nenumărate studii și cercetări, care se întind aproape în toate domeniile filosofiei. Singurul domeniu mai neglijat a fost acela al epistemologiei. Iată însă că, datorită osârdiilor unui harnic cercetător, s'a îmbogățit și acest domeniu important al filosofiei cu o lucrare de mare valoare. E vorba de „Teoria cunoștinței” a prof. Nicolae Bagdasar. Numele acestuia este de altfel destul de cunoscut, mai ales în urma publicării monumentalei lui lucrări „Istoria filosofiei românești”.¹⁾ Dar tânăra mișcare filosofică românească îi datorează profesorului N. Bagdasar mai mult decât ne dovedesc lucrările sale. Fiindcă N. Bagdasar este animatorul și conducătorul de fapt al „Revistei de Filosofie”. Apoi el a fost acela care a făcut, ceea ce nimeni n'a reușit până la el în România, ca tinerii care aparțineau la ideologii și viziuni filosofice diferite să se uniască și, într'o lucrare de mari proporții, să omagieze personalitatea celui mai reprezentativ filosof român: Ioan Petrovici. Este vorba de monumentală lucrare „Istoria filosofiei moderne” apărută în cinci volume.

Cartea prof. Nic. Bagdasar intitulată „Teoria cunoștinței”, despre care vom vorbi în rândurile ce urmează, nu este decât o nouă dovadă a bogăției și a adâncimii spiritului acestui filosof român.

Deși ca disciplină filosofică independentă epistemologia este dintre cele mai noi, totuși teoria cunoștinței este foarte veche. Ea își are începutul în filosofia greacă, se dezvoltă în concepția raționalistă a lui Descartes și Leibniz și își găsește apogeul în criticismul kantian. Kant este acela care a pus bazele de nesdruncinat ale teoriei cunoștinței, arătând că obiectul acesteia este „disecarea rațiunii în genere” și „determinarea atât a originilor cât și a întinderii și a granițelor cunoștinței” (p. 8).

După ce autorul cercetează o seamă de probleme preliminare, ca problema obiectului și a posibilității teoriei cunoștinței, cât și a deosebirii dintre aceasta și psihologie, logică și metafizică, el expune soluțiile date problemei cunoașterii în decursul istoriei gândirii omenești (p. 11—15). Cea dintâi soluție expusă este aceea a logicismului naiv, reprezentat de Parmenides, Zenon și Melissas din Samos, care, prin deosebirea clară pe care o făcea între cunoașterea sensibilă și cunoașterea rațională, anticipează genial o idee a criticismului kantian. Logicismul acesta accentuiază o substanță netrecătoare a „existenței”, care nu poate fi descoperită decât prin gândire, pentru că, zic acești filosofi, gândirea și existența sunt identice (p. 18—26).

După ce relevă contribuțiile și erorile logicismului naiv, d-l Bagdasar expune concepția epistemologică a scepticismului, care se întemeiază pe „contrazicerile simțurilor între ele, pe contrazicerea gândirii cu ea însăși, pe contrazicerea dintre simțuri și gândire și pe îndemonstrabilitatea oricărei judecăți” (p. 32). Scepticismul neagă posibilitatea cunoașterii adevărilor general-valabile și afirmă în diada ca mijlocul nimerit pentru a ajunge la liniștea sufletească (p. 44).

Capitolul următor e închinat cercetării epistemologiei raționaliste. Reprezentanții acesteia sunt Descartes, Leibniz, Spinoza, care caută „să ridice filosofia la rangul unei științe, cu idei tot așa de certe și de necesar legate între ele ca

și matematica, să transforme adică filosofia într'o disciplină deductivă” (p. 55). Raționaliștii accentuează principiul metafizic că lumea este produsul unui calcul al rațiunii divine, pe care și rațiunea omului îl poate cunoaște, pentru că „ea nu se mișcă într'o lume străină și adversă, ci în una înrudită și prietenă” (p. 56—60). Ideea aceasta i-a dus pe raționaliști la concluzia că există idei innăscute, cu o valabilitate absolută și necesară, și idei dobândite. Cele dintâi sunt produsul intelectului, cele din urmă din contra produsul simțurilor. De aceea raționalismul este expresia unei nemăsurate credințe în atotputernicia rațiunii omenești, ce „e capabilă să cunoască tot ceea ce poate fi cunoscut”, așa dar „nu numai lumea empirică ci și lumea suprasenzibilă, absolută” (p. 67).

D-l Bagdasar arată lămurit care au fost meritele și metehnele epistemologiei raționaliste, care au dus la reacțiunea empirismului unui John Locke. Acesta pretinde că obârșia întregii noastre cunoștințe ar fi experiența și simțurile. De aceea „nu există idei innăscute, ci toate ideile derivă din experiență, vin din simțuri” (p. 83). Gândul central al empirismului este că „nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu”, și deci credința în idei innăscute este „o perină pentru spiritele comode”, iar categoriile și principiile intelectului sunt simple închipuiri. Totul din experiență și nimic în afară de experiență, zic un John Stuart Mill și Herbert Spencer, negând spontaneitatea spiritului ca obârșie a principiilor logice (p. 104).

Raționalismul și empirismul au fost împăcate într'o sinteză genială de Kant. De aceea d-l Bagdasar purcede la expunerea epistemologiei criticiste kantiene lămurind noțiunile fundamentale „transcendental”, „a priori”, „formă pură”, „posibilitate” etc. de care lămurire depinde înțelegerea criticismului (p. 107—115). Kant năzuește să precizeze valabilitatea și granițele cunoașterii omenești. Făcând o sinteză între empirism și raționalism, el arată că există „două tulpini ale cunoașterii omenești”: sensibilitatea și intelectul. Dovedirea acestei afirmații este tema „Criticeii rațiunii pure”. Prin sensibilitate obiectele sunt date, iar prin intelect acestea sunt gândite. Sensibilitatea mijlocește — prin formele ei pure a priori — materia reprezentării sau conținutul acesteia, iar intelectul mijlocește — prin formele pure ale gândirii — forma acestei reprezentări (p. 116). Kant a demonstrat că formele sensibilității nu sunt calități, nici lucruri, nici noțiuni, nici apariții, ci condiții logice care fac posibilă experiența, termenul a priori indicând valabilitatea obiectivă a acestora. Spațiul și timpul sunt factorii subiectivi ai aparițiilor, nu ai lucrurilor în sine (p. 115—123). Din acest motiv — fiind condiții logice — spațiul și timpul au „idealitate transcendentală” și — fiind condițiile oricărei experiențe — ele au „realitate empirică”.

După aceasta d-l Bagdasar arată care este funcțiunea conștiinței în legătură cu obiectul cunoașterii și al percepției transcendente, facultatea radicală a tuturor cunoștințelor și obârșia tuturor sintezelor (p. 135). Pentru Kant, percepția transcendentală formează obiectul și prin sinteza intuițiilor se creează unitatea tuturor obiectelor naturii, natura nefiind ceva „în sine” ci complexul sau unitatea tuturor aparițiilor, ca un produs al intelectului pur (p. 137). Indicând rostul pe care îl au formele pure ale intuiției și ale gândirii, Kant face cea „revoluție copernicană”, după care intelectul pur prescrie — a priori — naturii legile

*) Academia Română. Studii și Cercetări. LVII. 1942.

1) Extras din „Istoria filosofiei moderne”, vol. V.

sale, natura devenind „existența lucrurilor determinată de legi generale” și ca atare ea fiind „complexul tuturor obiectelor experienței”. Lumea lucrurilor în sine scapă cunoașterii noastre, fiindcă aceasta nu se poate întinde decât până unde se întinde colaborarea dintre intelect și sensibilitate (p. 144).

Mai departe d-l Bagdasar lămurește rostul important pe care îl au categoriile și schematismul conceptelor pure ale intelectului, pentru ca apoi să pună problema importantă a judecăților analitice și sintetice (p. 152). Dacă conceptele pure sunt aplicate la intuițiile pure atunci iau naștere principiile pure ale intelectului. În acest mod sunt posibile judecățile sintetice a priori, care exprimă tot ceea ce se poate spune a priori asupra lumii aparițiilor, devenind principiile fundamentale ale intelectului și condițiile cunoașterii științifice a obiectelor (p. 164). Dar d-l Bagdasar accentuează cu multă grijă că, după Kant, la aplicarea acestor principii trebuie să se observe sever că ele nu pot să fie raportate decât la obiecte date în intuiție. Căci intuițiile fără noțiuni sunt orbe, iar noțiunile fără intuiții sunt goale. De aceea imperiul aparițiilor este singurul domeniu al cunoașterii noastre.

D-l Bagdasar își încheie expunerea criticismului epistemologic cu o succintă relevare a inconsecvențelor, contradicțiilor și a dificultăților cu care luptă criticismul kantian pentru a deslega problema fundamentării transcendentele a cunoașterii. Sunt dificultățile pe care le ridică problema lucrului în sine, a conștiinții în genere și a schematismului.

După ce face cea mai corectă expunere a teoriei kantiene a cunoașterii, pe care o avem până acum în literatura filosofică românească, d-l Bagdasar se ocupă de pozitivism, al cărui mare inițiator este A. Comte. Pentru acesta pozitivul este identic cu realul și utilul, în opoziție cu aparentul și dispensabilul. Aplicând metoda observației externe, Comte caută să determine stările evolutive ale spiritului cognitiv al omului: starea teologică, metafizică și pozitivă (p. 179). De aceea rostul cunoașterii nu este să arste de ce, ci cum se întâmplă fenomenele (p. 186). A cunoaște înseamnă a vedea pentru a prevedea (p. 188). Din acest motiv pozitivismul neagă existența adevărilor general-valabile, pentru care luptase așa de mult criticismul kantian. Cunoașterea e determinată de mediu și de aceea ea este relativă (p. 191).

Concepția aceasta pozitivistă a fost adâncită de alți gânditori de seamă ca E. Durkheim, G. Tarde, L. Lévy-Bruhl și Drăghicescu. Toți aceștia pretind că religia, morala, categoriile și conceptele cu care operează știința sunt produsul cooperăției sociale și ale experienței. Dar în această pretenție se cuprind o seamă de contradicții și inconsecvențe pe care le și relevă autorul (p. 207-212).

O concepție înrudită cu pozitivismul este empirio-criticismul lui R. Avenarius și E. Mack. E vorba aici de un empirism critic sau curățat de orice tendințe metafizice. După Avenarius filosofia are doar rostul de a determina conceptul general de experiență și de a gândi totalitatea datului provenit din experiență, cu cea mai mică cheltuielă de energie (p. 219). O deosebire între subiect și obiect nu

există. Cunoașterea constă în afirmații făcute de indivizi și determinate de experiență. Toată cunoașterea își are obârșia în senzații, zice Mach, și de aceea idealul unei cunoașteri este înlăturarea oricărui dualism și eliminarea tuturor categoriilor metafizice.

Ultimul capitol al acestui volum d-l Bagdasar îl închină pragmatismului și ficționalismului. Pragmatismul neagă și el posibilitatea unui adevăr obiectiv, etern și imuabil, fiindcă adevăr și util sunt două noțiuni identice (p. 250). Pentru W. James utilul condiționează adevărul iar F.C.S. Schiller și J. Dewey cred că nu se poate filozofa decât pe tema „omul este măsura tuturor lucrurilor”, fiindcă procesele sufletești fixează ce este adevăr și eroare și determină așazisele concepte de „necesitate”, „certitudine”, „evidență” etc. (p. 267).

Ficționalismul lui H. Vaihinger este înrudit cu pragmatismul, și acesta susținând că valabilitatea adevărului e condiționată de biologic și practic. Vaihinger reprezintă părerea că temeiurile științelor le formează anumite afirmații, ce sunt din punct de vedere logic false și lipsite de sens dar utile pentru știință. Obârșia acestor „ficțiuni” se află în particulele „als ob” și „als wenn” (p. 283).

Pentru a se vedea caracterul ficțional al acestor închipiri ale gândirii noastre Vaihinger citează multe exemple. Așa bunăoară afirmația „cercul este o elipsă” este eronată. Dacă se adaugă „ale cărei focare au distanța=0”, eroarea este îndreptată, însă numai prin introducerea unei noi erori, distanța=0 fiind un non-sens logic. Toate noțiunile matematice și ale geometriei, — ca număr, infinit mare și infinit mic, linie, punct, etc. — toate categoriile și legile gândirii cât și adevărurile religioase sunt asemenea închipiri cu „o enormă valoare practică” (p. 284).

Și, după ce arată care sunt deosebirile dintre ficțiune și ipoteză, d-l Bagdasar perucește și aici la o serioasă confruntare cu aceste concepții pragmatiste, care neagă existența unui adevăr în sine, absolut și obiectiv, dar, contrazicându-se, vreau să pretindă că fiecare reprezintă un asemenea adevăr (p. 296-312).

Ajunși la sfârșitul lucrării d-lui N. Bagdasar, care este numai primul volum din „Teoria cunoașterii”, (înem să accentuăm că expunerea noastră e departe de a reda conținutul ei așa de interesant și așa de sistematic. Pentru aceasta e necesară lectură lucrării, pe care noi o socotim ca fiind cel mai desăvârșit îndreptar pentru aceia care năzuiesc să cunoască sbuciumata cale pe care a parcurs-o spiritul cognitiv al omului. Am putea afirma chiar că, după știința noastră, în literatura filosofică apuseană nu există încă o lucrare de factura acesteia despre care am vorbit noi aici, în acest domeniu. Temeinica și sistematica pregătire filosofică a autorului i-a dat posibilitatea să trateze problemele dificile ale epistemologiei într-o expunere clară și simplă, două calități neprețuite într-o țară în care se crede de obicei că a filozofa înseamnă a scrie într-o limbă esoterică și bombastică, pentru a nu putea fi înțeleasă de nimeni. Din acest motiv noi credem că lucrarea d-lui Bagdasar poate sluji multora ca model, pentru a înțelege că și filosofia poate fi expusă într'un grai simplu și clar.

NICOLAE BALCA

INSEMĂRI ȘI RECENZII

Alain Fournier: Cărarea pierdută

(*Le grand Meaulnes*). Roman. Versiune românească de Domnița Gherghinescu Vania.

S'a spus cu drept cuvânt că „Le grand Meaulnes” este o carte a adolescenților. Intradevăr romanul e un mare poem închinat iubirii, iubirii la vârsta cea mai chinuită, când sufletul hărțuit de brutală deșteptare a simțurilor, care-l înclină către umbră și întuneric, caută o deslegare de lumină prin vis, muzică și poezie. Vieța lui Alain Fournier — autorul cărții — a fost scurtă. Prin moartea lui atât de tragică și atât de timpurie, soarta i-a impus parcă nu numai o limită dar și un scop: poetul să nu supraviețuească eroului său, să nu-l depășească în timp, pentru ca laolaltă să alcătuiască de-a-pururea o singură făptură. Nu vom discuta în scurta noastră recenzie lucrarea lui Alain Fournier. Judecata ei ne apare azi ca definitivă. Sunt necesare însă unele considerente critice pentru a evidenția excepționala valoare a traducerii.

Dacă poezia se prelungeste ca un efluviu liric, ritmând legănăt întreaga povestire, romanul nu este lipsit de un anumit realism, care contribuie la armonia lucrării, după cum modularea în minor într-o sonată contribuie la iluminarea temei majore. Sufletul vlăgănului Meaulnes e violent, veșnic încordat, numai vijelie și flăcări, trăind cu nesătușimă extremele. Dar în clipele de popas, după zilele grele de lipsuri, nedumeriri și dureri, de întoarceri și reveniri, sufletul lui aspiră din plin și parcă pentru vieța întreagă victoria trăirilor totale. Din acest punct de vedere finalul romanului e semnificativ. Nimic nu-l poate opri pe Meaulnes în cursa sa nebună după acel ținut plin de feeria idealului, care îl îndeamnă spre noi aventuri, final care ne amintește fără îndoială de Faust.

Versiunea românească a Doamnei Gherghinescu Vania n'a redat numai caracterul general al lucrării originale. E mai mult decât o simplă înșirare de corespondențe verbale în limitele codului lexic al vocabularului francezo-român. Traducătoarea a păstrat o credință aproape sfântă sufletului cărții. Evocarea peisajelor, frumoasele imagini, portretele eroilor, sunt scoase cu toate amănuntele pitorești. Povestirea durerilor, năzuințelor și desnădejților de adolescență e punctată cu toate accentele emotive originale. Și chiar murmurul liric, care pornește odată cu primul capitol și se menține tot timpul, e același ca și cel din cartea franceză. Fiindcă minunata aventură a lui Meaulnes este talmăcită nu numai epic dar și prosodic. Și pentru a reda elementele constitutive ale frazei, cu accentele, respirația și chiar calitățile sonore ale cuvintelor, se cere mai mult decât o simplă îndemănare verbală stimulată de un interes pur lucrativ. Doamna Gherghinescu Vania a reușit pe de-a-tregul în opera ce și-a impus-o. Secretul e ușor de găsit. Traducătoarea și-a iubit eroul și a iubit în același timp și pe autorul cărții, fiindcă, orice s'ar zice, iubirea e singurul imbold al artei autentice. Nu vom exagera spunând că versiunea românească a Doamnei Gherghinescu Vania este una din cele mai bune traduceri din puținele noastre bune traduceri.

Domnul Petre Comarnescu în excelenta sa prefață spune: „În vieța fiecăruia din noi se ivesc întâmplări care ne dau sentimentul unui salt în paradis”. Iată că acest simțământ se desprinde și din versiunea românească a romanului lui Fournier.

„Cărarea pierdută” ca și „Le grand Meaulnes” este o lucrare ce merită să fie mai mult ascultată decât citită. Ascultată ca o muzică frumoasă, într'o încăpere pe jumătate luminată, cu ochii pe jumătate închși și rostită cu jumătate voce aproape în șoaptă. Stelian Gavrilescu

Marcel Romanescu: Efigii latine

Sub titlul de mai sus, d-l Marcel Romanescu a strâns într'un volum trei portrete literare ale unor scriitori din epoci diferite, cu structură sufletească diferită, cu tenuri de manifestare diferite, dar produși toți deopotrivă de solul generos al Italiei.

Termenul de „portret” este poate prea îngust ca să poată defini lucrarea de față. Un portret înfățișează adeseori doar trăsăturile fundamentate ale unei personalități și poate încăpea în câteva pagini de text. O lucrare de sinteză, care exprimă numai esența, detașând oarecum figura din ambi-anța ei naturală. D-l Romanescu are și darul sintezei și se găsește în cartea sa destule pasajii cu asemenea funcție rezumativă, dar d-sa nu s'a mărginit la această lucrare oricum prea abstractă pentru o fire de poet. De aceea i-a plăcut să evoce în perioade ample vremea în care scriitorii aleși au trăit, să caracterizeze societatea și personagiile secundare ale povestirii și apoi să mai sublinieze și semnificațiile profund umane, cari depășesc epoca istorică dată. În această latură, d-l Romanescu se dovedește un cercetător tot atât de bine-orientat în materie, pe cât de înzestrat povestitor și subtil psiholog.

Iată, de exemplu, întâiul portret, al poetului latin Virgiliu. Începe cu amintirea pământului natal, orașul Mantua și împrejurimea sa, unde a trăit copilul Virgiliu și unde s'a întors după terminarea studiilor. Studiile principale le face la Roma și în vremea lor începe să se întegreze în vieța mare a imperiului, care-l va absorbe în epoca matură. Vicisitudinile vieții politice îl determină mai târziu la o despărțire definitivă de Mantua — o despărțire dureroasă și împotriva căreia s'a trudit mult — fiind despăgubit de pierderea pământului strămoșesc prin moșioara dela Napoli. Și acum această enunțare, care va fi pe urmă dezvoltată cu toate exemplificările necesare:

„Cu inima și gândul, Virgiliu se întoarce însă mereu spre pământul natal, spre malurile Minciului acoperite de trestii șoptitoare, spre câmpia verde, spre dealurile cu vii ce se povârneau către Benacul cu unde marine. Icoana melancolică a provinciei sale, așa cum se desprinde din Bucolice, reapare în Georgice, operă desăvârșită, compusă în mare parte la Napoli, în vremea luptei dintre Octavian și Antoniu, dar sfârșită după bătălia navală dela Actium, când Antoniu și Cleopatra dispar din scenă, iar învingătorul înaintează până la Eufrat și se pregătește să se întoarcă la Roma. Mulțumit de opera sa, poetul visează să-și împletească numele cu acel al biritorului, într'un triumf de esență imaterială. Și nu la Roma, la Mantua. Într'o grădină verde, unde Minciul șerpuește în meandre leneșe printre sulțile de papură ce-i străjuesc malurile, ar fi ridicat un templu de marmoră Cezarului restaurator, iar după săvârșirea sacrificiilor, după ce o sută de cadrige s'ar fi luat la întrecere de-a-lungul râului, poetul l-ar fi încununat cu frunzele blândului măslin, mai sfânt decât stejarul, mai frumos decât laurul. Până și în Eneida, Virgiliu nu uită să-și cinstească orașul de naștere”.

Prezentarea Eneidei se bazează pe comparația dintre această operă fundamentală a poetului Mantuan și nu mai puțin faimoasele ei modele grecești: Iliada și Odiseia. Dar și această comparație are obiective complexe, ce depășesc valoarea artei literare în înțelesul restrâns al cuvântului, căci ea duce în ultima analiză la o definiție a două structuri etnice: grecească și romană, și a produselor lor pe plan de civilizație. „Războaiele și cuceririle sânt rodul armelor și al educației adaptate la viața aspră, la sfârșiri tenace, la primărdii, dar mai presus de toate sânt rodul unei puteri mai mari: *conștiința de a fi creat și de a impune o civilizație superioară*.” Acest caracter al imperialismului roman trăiește în faimosul

Tu regere imperio populos, Romane, memento;

în care poetul se resemnează să lase Greciei avantajul superiorității artistice, ca să definească superioritatea socială romană.

Proceduri asemănătoare trebuie înțesează d-l Romanescu în evocarea poetului Toscan, Francesco Petrarca, maestrul de totdeauna al sonetului și protagonist al poeziei lirice, precum și în evocarea gânditorului politic Niccolò Machiavelli, „clitorul istoriei moderne”. Proceduri asemănătoare și totuși atât de diferite în esență, fiind în funcție de obiect. Căci deosebirea e imensă între Petrarca, a cărui viață, în epoca matură, a poeziei, polarizează toată în jurul imaginii reale și idealizate în același timp a Madonnei Laura, pe când viața și cariera de scriitor a lui Machiavelli se desfășoară exclusiv în funcție de misiunile și observațiile sale politice, alimentate doar de studiul înrudit al istoriei.

Prin notele schematice de mai sus am năzuit să stărnim interesul cititorului pentru o lucrare, care neavând rigiditatea unui studiu, are totuși adâncimea ce presupune o îndelungată investigație și familiarizare cu subiectul, și mai are pe deasupra farmecul unei scrieri literare, colorate și însuflețite, fiind deci o deosebit de plăcută lectură.

Olimpîu Boitș

Ion Petrovici: Titu Maiorescu

O nouă lucrare închinată marii personalități a lui T. Maiorescu, la centenarul nașterii sale. De data această omagiu vine din partea unuia din cei mai fervenți cinstitori ai maestrului. Lucrarea înmănușiază câteva prezentări mai vechi sau mai nouă, făcute oral sau prin publicații, între 1920—1940. Deși aparute într'un răstimp de două decenii, totuși de la prima până la ultima toate sunt însuflețite de aceeași căldură; deși toate au un caracter omagial, libertatea de apreciere nu rămâne în umbră, căci alături de pozițiile trainice ale gândirii maioresciene, d-l Petrovici descoperă cu pătrundere și pe cele de o mai slabă rezistență.

O cetire neîntreruptă de la un capăt la altul a lucrării, are însă neajunsul de a mai scădea din încântarea ce ț-o produce fiecare capitol în parte, fiindcă... ideile, în cursul acestor capitole scrise independent și la intervale mari de timp, revin, uneori chiar și cu incorporarea lor plastică în aceleași comparații.

Modelat de marea cultură europeană: idealismul german (Hegel, Kant, Schopenhauer), J. St. Mill, evoluționismul englez (Spencer, Buckle) etc. ... Maiorescu a fost un spirit european al epocii sale,¹⁾ care și-a făcut din această cul-

tură un instrument de înălțare a patriei sale, știind că „orice individualitate de popor își are valoarea ei absolută” (Critice, III, pag. 21).

Dar personalitatea lui Maiorescu a fost în bună parte o construire de sine, „o cauza sui”, spunea d-l Petrovici încă de la 1920 (articolul din care cităm fiind din acest an), ceea ce a devenit evident și pentru noi, după publicarea — de către d-l Pogoneanu — a „Insemnărilor zilnice”. Portretul ce d-l face lui Maiorescu e acesta: *trăsătura de căpetenie e latura logico-critică — pe lângă gustul estetic și oarecare finețe psihologică; inteligență de o profundă seriozitate* (nu știa să facă glume — spune Panu în „Amințirile” sale — ura frazeologia; rezervat față de entuziasmul retoric, inimic al culturii fără fond și poeziei fără formă). Aceasta nu îndreptăța însă legenda ce se țesuse în jurul lui Maiorescu, despre „răceala” acestuia, legendă pe care d-l Petrovici încerca la aceeași dată (1920) s'o spulbere — și din nou aceleași „Insemnări zilnice i-au dat dreptate. D-l Petrovici vorbește așa dar despre *sentimentalitatea „olimpicului” Maiorescu, despre „sensibilitatea lui vibrantă”, luând ca mărturie prelegerile lui universitare: „Maiorescu avea în suflet o fibră poetică, o coardă de sensibilitate vibrantă, dar pe care a ținut-o la o parte de opera lui critică, unde voia să apară ca un teoretician lucid și ca un judecător rece... Astfel era situația culturală atunci — era atâta rătăcire în publicul nostru așa zis intelectual — încât trebuia să se imprime orientările salvatoare un caracter absolut precis, înrudit cu acel al certitudinii matematice... În schimb la cursul de Istoria filosofiei, pe catedră, apărea întreg. Cu toată metoda lui severă și alura sa pozitivistă, nu arareori se avânta în domeniul vaporos al ipotezelor metafizice, nu arareori se lăsa condus de suflul elocinței sale încălzite și de sborul unei poezii autentice. Aci Maiorescu se desvolta mai slobod ca oriunde și cânta pe toate clopele bogatei sale personalități” (pag. 57—58).*

Portretul se completează apoi cu aceste calități morale: *abnegația, dezinteresarea, înfelepciunea* („imaginea unui tip perfect de înțelept”). Toate acestea contopie într'un admirabil echilibru: „Sufletul lui Maiorescu era alcătuit dintr'o armonie de însușiri, fiecare demnă și la locul ei. Era ca o perfectă reprezentație de ansamblu... în timp ce țesătura sufletească a altor oameni mari e ca un turneu de provincie în care o stea strălucitoare sosește înconjurată cu elemente de rând. Acest admirabil echilibru de însușiri care nu se desvoltaseră una în dauna alteia și unde fosforescența unor elemente nu se plătea cu vulgaritatea altora, a fost și dănsul un factor al marelui său prestigiu”...

Dacă sacrificiul pe care Maiorescu l-a făcut pentru modestele noastre realități culturale a împiedecat o foarte probabilă creație în câmpul filosofiei europene (poate în domeniul logicii, în estetică sau în psihologie), d-l Petrovici totuși conferă, și pe bună dreptate, titlul de creator omului „care a scos din nebuloasă începuturile culturii românești, împingându-le pe drumuri de lumină”, căci „după mentalitatea evoluționistă, creația a fost de mult echivalată cu trecerea de la confuz la limpede, dela haotic la definit și încheșat” (pag. 84).

Și tot astfel lui Maiorescu i s'ar putea conferi suprema cunună, aceea a genului, „geniul armoniei”, spune d-l Petrovici. „Se rezervă de obicei titlul geniu acelor care descoperă noi adevăruri materiale, smulgându-le ca minerii din întunerecul profunzimii. Dar o cunoștință valabilă nu

¹⁾ Gândirea sa socială fiind „un moment al Restaurației europene, ajunsă pe lărmurile noastre, după ce-și implinise rolul său în Occident”: biruința, rationalismului revoluționar, ce voia să organizeze viața socială pe temeiul reprezentării unui „om în genere” (T. Vianu. În: I. I. Hegel în cult. rom. pag. 36—37).

are numai conținut, ci și o formă, o așezare. De ce ar exista genialitate numai în domeniul cunoașterii și nu și în acel al formei sale? Este drept că valul unui dinamism perpetuu stăpânește domeniul conținutului și acolo se află cu deosebire tărâmul innoirilor și al descoperirilor. Inșă și armonia ansamblului... este așa de greu de menținut, e într'un echilibru atât de instabil, încât acel care o poate menține la perfecție se face demn de cele mai înalte atribute" (pag. 128, 129).

Demne de reținut sunt și observațiile asupra limbii lui Maiorescu: „având ca îndreptar instinctul său infailibil, etnic și estetic", el și-a făurit singur acea limbă pură, aleasă (aproape toți contemporanii săi — chiar și cei de prima mărime — păstrau în graiu provincialisme și un accent dialectal), care a devenit limba claselor culte de pretutindeni și ne-a devenit și nouă astăzi un îndreptar (pag. 92). „Când citești pe Descartes — spunea Cousin despre acest întemeietor al prozei franceze — îți pare că auzi pe Corneille vorbind în proză"... „Și la Maiorescu — spune d-l Petrovici — parcă ai, talmăciită în proză, forma stilistică a unui mare rapsod".

Despre calitățile literare ale lucrării d-lui Petrovici e de prisos să mai vorbim, fiind un fapt prea cunoscut. Prin lucrările d-sale trăește mai departe maestrul, care „i-a în-seninat sufletul și l-a modelat într-o largă măsură". Limpeziimea, distincția, perfectă (organică) adevărate a termenului la idee... ne a ducaminte de maestrul; dar și căldura expunerii, care, după cele relevate de d-l Petrovici, însuflețea și prelegerile aceluia. Asemănare izbitoare prezintă și felul de a folosi comparația; care nu urmărește atât să înflorească stilul, cât să încorporeze sensibil, să sprijine plastic o idee abstractă.

Și dacă asemenea scrieri ale d-l P. relevază cu prisosință și pe artist, aci trebuie să-l și căutăm; pentru care fapt, acele desgropări ale „Păcatelor tinerețelor" (în genul poemului dramatic „O sărutare"), pe care o întreprind teatrele noastre, nu pot prezenta decât un minor interes... istoric.

Licu Pop

Aurel P. Bănuț

ctitorul Luceafărului de odinioară. Iși începe în acest număr colaborarea la revista noastră. Recunoștința noastră, a celor care gospodărim astăzi această tribună a spiritualității cispărtine, pentru atenția d-sale, este tot atât de mare cât și bucuria cetitorilor care îi cunosc și-i prețuiesc scrisul.

Deși opera literară a lui Aurel P. Bănuț pare o lucrare săvârșită cu intermitențe, la temelia căreia deci nu suntem înclinați să căutăm semnele luminoase ale unei vocații, nu-i mai puțin adevărat că această operă implică dovezi sigure ale unor remarcabile calități artistice. Sub acest raport, nota predominantă a scrisului său o formează umorul, un umor autentic, prodigios și plin de savoare, fie că se exprimă în încercări dramatice, cum este bine cunoscuta comedie „Achim Filăru", fie că se revărsă bogat în bucăți cu caracter epic: schițe literare sau povestiri.

Povestirea este un gen de predilecție al lui Aurel P. Bănuț, pentru că ea îi permite să-și exprime o altă latură a spiritului său, aceea de observator și judecător al conduitei umane, facultate care ne îndreptățește să-i conferim titlul de moralist, în sensul pe care îl are acest cuvânt în literatura franceză. De altfel aceasta ni se pare o atitudine care se potrivește cu deosebire structurii sufletesti a ardelenului, în general. În fraza amplă a scrisului lui Aurel P. Bănuț este capabilă să cuprindă în alvia ei în același timp și miezul observației moraliste, cu întinse obiective sociale adeseori, și verva povestirii, și spuma umorului de cea mai aleasă calitate.

Insemnările lui Aurel P. Bănuț, prilejuite de pensionarea unui camarad de vârstă și de preocupări, prof. Augustin Bena, ne-au sugerat ideea de a lărgi cuprinsul unui strat al revistei, pentru că în el să încapă, pe lângă „textele" și „scrisorile" documentare, și „amintiri" cu un mai pronunțat accent personal. Și am scris notele de mai sus pentru că să putem face mărturisirea deschisă că prețuim în această contribuție a lui Aurel P. Bănuț, pe lângă valoarea documentară, și calitatea pur literară a scrisului său.

L

Revista Revistelor

Ramuri, Craiova, Martie 1942

D-l C. Ș. Făgețel, întemeietorul revistei craiovene, care a rămas și astăzi, după 37 de ani dela înființare, mentorul ei, se întoarce cu gândul la epoca începuturilor și pornește să-și dapene firul amintirilor. Mulți vor fi surprinși de unele amănunte din acest articol, pe care ne place să-l socotim numai în preambul, ca de exemplu de indicarea liceului „Traian" din Turnu Severin ca loc în care s'a plămădit revista. E vorba de o ambianță spirituală, produsă de profesori cu calități excepționale, precum și de întâmplarea norocoasă a întâlnirii unor elevi stăpâniți de neliniștea unor năzuințe creatoare pe plan spiritual.

Dar nu vrem să despoiem articolul d-lui Făgețel de valoarea lui și trimitem pe cetitor la sursă.

Din restul sumarului mai relevăm contribuția serioasă a d-lui Scarlat Străuțeanu și spiritul critic al d-lui T. Păunescu-Ulmu, manifestat deopotrivă în cronici mai ample precum și în măruntele comentarii pe marginea revistelor.

Cetatea Moldovei, Iași, Aprilie 1942.

Alături de „Cuget Moldovenesc" al d-lui Petre Stati, „Cetatea Moldovei", condusă de d-l Gheorghe A. Cuza, este astăzi cea mai reprezentativă revistă literară a părții de țară dintre Carpați și Nistru.

Numărul de față se deschide cu câteva „amintiri despre G. Coșbuc", puțin semnificative de altfel, ale lui Artur Gorovei. Pe lângă contribuția pur literară, în versuri — I. M. Marinescu, Petre Stati, D. Florea-Rariște, Pimen Constantinăscu, Ella Râșcanu — și în proză — Gh. Tudoranu, D. Florea-Rariște, Speranța Pascu — se cuvine să semnalăm însemnările despre Chișinăul de astăzi ale d-lui Gh. A. Cuza, al cărui scris sprintin și colorat, cu veritabil farmec literar, are totdeauna drept țintă principală ideea ziditoare, apoi contribuțiile istorice ale d-lor Scarlat Porcescu, Gh. Ungureanu și N. Grigoraș.

Să desprindem din articolul d-lui Cuza măcar această revelatoare și reconfortantă remarcă privitoare la psihologia basarabeanului: „Am vorovit până spre seară cu câțiva dintre scumpii mei răzeși purtând ciubotcele grele de iulf și rubașca neagră. În ochi le-am regăsit vechile scâpărări, poate mai strălucitoare sub lacrima reverdelor neașteptate. Ei s'au păstrat aceiași, nedeslișiți de credința pentru „care au jurat și jertfit atâta. Mulți din ei azi nu mai sunt, hăituiți fiind spre zarea fără întoarcere a surghiunului sau adormiți pe veci la sânul brazdei strămoșești. Că nu s'au despărțit de casă, că nu au plecat și ei sub vârtejul hăituitoar al cutropirii?... Cel care ar cuteza să le aducă o cât de mărunță osândă, s'ar dovedi nedrept sau adănc necunoscător al sufletului provinciei. Basarabeantul moare la el acasă, și pentru casă. Căci mai presus de toate el își iubește baștina și datina. Smulge-l de acolo, el se va stinge ca privighetoearea, tângind din închisoarea poleită după umbrele revenite ale crângului. În bârlogul său, dânsul e vrednic de toate vitejiile. Scoș din mealeagul lui, e o biată jivină, tângându-se pe brânci și înspăimântându-se de lumina zilei. Să nu uităm că aceste însușiri l-au păstrat întreg peste capul tuturor răstrijilor cutropitoare..."

Olimpiu Boitoș

Bibliografie

- Lucian Blaga, *Opera dramatică*. Ediție revăzută, în 2 volume. Editura „Dacia Traiană”, Sibiu 1942.
- G. Sfârlea, *Țara de peste pădure*. Tip. Diecezană Oradea-Beiuș.
- Constantin Cojan, *Răsturnări*. „Cartea Românească”, București.
- Leonida Luca, *Sfâșieri*. Poeme. Brașov, 1942. Tip. „Tribuna”.
- Italica. *Bollettino anuale di studi italiani*, a cura di Giuseppe Petronio. Anno I, 1941. Iași, Tip. „Brawo”, 1942.
- Teofil Lianu, *Cartea stihurilor*. Poeme. Editura ziarului „Bucovina”. Cernăuți, 1942.
- Lucian Costin, *Solul Banatic*. Noi contribuțiuni morfologice. Ed. II. Tip. „Unirea”, Craiova 1941.
- Zarathustra, II și III. Buzău.
- Transilvania. Sibiu. Anul 73, Nr. 2—3, 4 (Febr.—Martie, Aprilie 1942).
- Familia. București. Anul 77, Seria IV, Nr. 1—2 (Ian.—Febr. 1942).
- Carpații. Sibiu. Anul X, Nr. 3, 4 (Martie, Aprilie 1942).
- Revista Bucovinei. Cernăuți. Anul I, Nr. 4 (Aprilie 1942).
- Claviaturi. Brașov. Anul I, Nr. 7—8 (Noembrie—Decembrie 1941).
- Contrapunct. Timișoara. Anul II, Nr. 1—3 (Martie 1942).
- Viața Ilustrată. Cluj. Anul IX, Nr. 2 (Aprilie 1942).
- Ramuri. Craiova. An. XXXVII, Nr. 3 (Martie 1942).
- Cele Trei Crișuri. București. Anul XXIII, Nr. 3—4 (Martie—Aprilie 1942).
- Cetatea Moldovei. Iași. Anul III, Nr. 4 (Aprilie 1942).
- Cuget Moldovenesc. Iași. Anul XI, Nr. 4—5 (Aprilie—Mai 1942).
- Vremea. București. Anul XIV, Nr. 644—645 (19—26 Aprilie 1942).
- Gândirea. București. Anul XXI, Nr. 4 (Aprilie 1942).
- Vatra. Foaia Fundației Culturale Regale „Regele Mihai I”, Regionala Oltenia. Craiova. Conducerea: C. Ș. Făgețel și D. Tomescu, secretar de redacție: Ion Donat. Anul VII, Nr. 2—3 (Februarie—Martie 1942).
- Buletinul *Pregătirii Premilitare și Extrașcolare*. București. Anul VII. Nr. 1—5 (Noembrie 1941—Martie 1942).

LUCEAFĂRUL

REVISTĂ LUNARĂ DE LITERATURĂ, ARTĂ ȘI CULTURĂ GENERALĂ

ANUL II, Nr. 5.

Mai 1942.

SUMARUL

Emil Zegreanu: Peste nori de scamă (versuri)	Pag. 161
Petre Pascu: Trei scriitori ardeleni: Pavel Dan, George Boldea și Ion Moldoveanu	" 162
Giuseppe Cifarelli: Traducere din Divina Comedie de Dante	" 173
Mihail Spiridonică: La fântâna lui Ojică (nuvelă)	" 177
Romeo Dăscălescu: Remember. — Divorț. — Rugăciune. — Cronică nocturnă (poezii)	" 180
Ion D. Sârbu: In Stepă (nuvelă)	" 182
Eugenia Mureșanu: Pe o carte de rugăciuni. — Pune arcuș cântării mele (versuri)	" 186

TEXTE, SCRISORI ȘI AMINTIRI

Aurel P. Bănuț: Teatrul românesc în Ardealul de odinioară (Cu prilejul pensionării Prof. Augustin Bena)	" 187
--	-------

GÂND ȘI FAPTĂ

Vasile Gionea: Pentru dreptatea noastră	" 191
---	-------

CRONICI

Mircea Bogdan: Sonetul lui Aurel Marin	" 193
Romeo Dăscălescu: Dem. Gh. Nolla: Îți scriu de undeva din tinerețe	" 194
Nicolae Balcă: Nicolae Bagdasar: Teoria cunoștinței	" 196

INSEMĂRI ȘI RECENZII

Alain Fournier: Cărarea pierdută (Le grand Meaulnes). Roman. Versiune românească de Domnița Gherghinescu Vania (Stelian Gavrilescu); Marcel Romanescu: Efigii latine (Olimpiu Boitoș); Ion Petrovici: Titu Maiorescu (Licu Pop); Aurel P. Bănuț (L); Revista Revistelor (Olimpiu Boitoș).

SUPLIMENT ARTISTIC

Virgil Fulicea: Văduvă (Studiu la mausoleul eroilor).